

3 1761 05411687 6

50

LEVELEK

NÉMETHONBÓL.

480/1/6
1/1 fe.

G.

IRTA

MÉREY KÁROLY.

PESTEN, 1842.

Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

1827/1845

Vezérszó.

Házi homályba szánt leveleim közre bocsátására, egyedül azon buzgó szándék birt: hogy rémitő tűzveszélyek által, rövid idő alatt inségre jutott honfitársim felsegéléséhez tehetségem szerint némi áldozattal járuljak; bár csekély is ez a' nagy szükség arányában: de ha képes csak egy könnyet is törölni — a' felebaráti szeretet szebb jutalmat nem várhat.

Ez legyen munkácskám vezérszava ez egyedüli célja—mellynek méltány-

lását, — némi hiányai mellett is — nemes lelkű hazámfiaitól kikérem; távól minden irói igényletektől jelen munkámnak saját személyemet érdeklőleg más érdemet nem tulajdonítok, mint közönséges életben más egyéb jó czéllal eszközölt jó tettek. Vajmi igen sokszor szentségesíti a' cél az eszközöket, és valóban nem mindig az emberiség javára. —

Midőn tehát e' könyvecskét a' nagy közönség szives részvétébe ajánlom; teljes nyugalmamra szolgál azon meggyőződés: hogy habár kedvét 's idejét vesztendi is, sovány iveim mellett némelly olvasó, legalább az emberiség oltárához járult, bánatot nem igénylő parányi áldozatával. —

Irtam Budán, augustus 1-jén.

L. LEVÉL.

Borozló, július 31-én 1840.

Kedves Marim!

Távol szeretett honomtól, távol édes enyéim-
imtől, három hónapot tölték Graefenberg kies
virányai közt, roncsolt egészségem helyreho-
zandó; 's hála az egek urának, a' csoda-forrá-
sok nálam sem téveszték el varázshatásukat.—
Igaz, hogy nehezen esik ezen távollét, mert
épen olly nehéz elválni azoktól, kik szívünk
előtt kedvesek, mint nehéz messze lenni azon
édes hazától, mellynek csak emléke is hevesb
dobogásra indítja szívünket.

Te kedves Marim! ki olly gyakran voltál tanuja bokros kinok közt töltött keserves óráimnak; ki annyiszor áztattad fájdalmim' bús nyoszolyáját, a' testvéri gyöngéd szeretet részvevő könyeivel; — osztozzál most örömeim azon néhány virágaiban is, mellyeket az irigy sors úgy is többnyire mostoha kézzel szokott hinteni a' halandók' rideg pályájára. — Ha látnál most kedves! úgy mint vagyok, uj erőben, vidoran, épen; — meg vagyok győződve — mert ösmerem angyali jószágodat, — szemeid örömkönyektől csillognának. —

Ezen egész időmet olly szorgalommal, olly kizárólag igyekeztem gyógyításomra használni, hogy ezélem tökéletes eléréséhez igen igen közel látom magamat. — De mielőtt e' csodaforrásoktól végbúcsut vennék, ohajtok a' körül fekvő tájakba egy kis kirándulást tenni, hogy eddigi gyógy módom állandóságát némi próbára tegyem. — Prisznitz helyben hagyta szándékomat.

Németországot, a' történetek évkönyveiben

olly kitünőleg szereplőt, a' természet, és művészet csodáival olly gazdagon megáldottat; a' műveltség olly magos fokán tündöklőt; a' minden tekintetben klasszikus némethont jeleltem ki kirándulásom irányául. Azon rövid időt, mellyet gyógymódom félbeszakasztása egészségem veszélyeztetése nélkül engede, nem csak kedélyem felderítésére, hanem leginkább, mennyire idő, 's környülmény engedi, tapasztalásom gazdagítására vágytam szentelni; — hogy így, ne csak uj testi erővel, de uj ösméreték bővítésivel is térhessek vissza hozzátok — kedveseim!

Alig hinném, hogy volna a' terjedelmes Némethonnak bár milly kis részecskéje is, mellyből Graefenbergbe fürdő vendégek ne sereglenének. — Prisznitz világ-csodálta hire gyülhellyé magasítá azt. — Alkalmam volt tehát nekem is Némethon több lelkes fiaival, 's hölgyeivel ösmeretségbe lépni. Többekkel közlöttem tervemet; méltányolták, tanácsoltak, 's javaltak; 's elvégre buzdítva néhány művelt szellemü hamburgi hölgy barátságos felhívása

által, kiknek néhány kellemesen töltött óráimat köszönhetem, — meglőn a' választás.

N... ur, ki szeretett nejének látogatására jött Graefenbergbe hasonló kis kirándulást szándéklott tenni; az egyet akarókat egyesíté a' közös cél; én örültem, hogy bennök utitársaimat szerencsés lehettem tisztelhetni; — 's minthogy nekik halasztani idejük ép' nem volt, a' rögtöni eltökélést rögtöni teljesítés követte; 's e' hó 20-án délutáni 3 órakor rövid időre „Isten hozzádot“ mondtam Graefenbergnek, hová az édes emlékek olly varázs tömege lánczolja keblemet.

A' freuvaldi kontár postamestertől bérlett kocsin öt órai elég lassu menet után elvégre szerencsésen elértük, Poroszország határán fekvő Neise várát. — Igen örültem e' napra célzt érhetni; részint, mivel a' szük ülés miatt nem ép' legkényelmesebb helyzetben voltam, részint mivel a' zápor olly irgalmatlanul mossott, mintha Prisznitz gyógymódját az uton is kellene önkénytelenül folytatnom.

Neise kiseded vára porosz Sléziának, ha-

tár szélén fekszik. Hadi szempontból tekintve, nem megvetendő helyet foglal el e' tartomány erősegei között; — sánczai, bástyái, felvonó hidjai, elég erős őrizete, 's többi várművek mindig jó karban tartatnak; itt láttam az első porosz katonaságot, csoportokban nem rosszul mutatja magát; csinos, tiszta, szép, 's az alhadnagytól kezdve egész a' tábornokig valamennyien egyenlő öltönyt viselnek; 's csak a' vállrojtokban van némi különbség. — Talán nem leend egészen érdektelen előtted a' porosz katonai szerkezetről is valamit hallani: — a' katona állítási teher, valamint nálunk, bizony itt is csak a' pórsorsu lakosok vállaira nehézkedett; husz évet kénytelenítettek az előtt katonai életben tölteni. — Azonban, ki vagy születése, vagy javai, vagy szellemi működései által némi magasabb állást vitt ki a' közönség felett, a' törvény e' szigoru hatásától menten maradt, de az újabb haditörvény, melly ha nem csalódom 1814ben alkottatott, a' közterhet mindnyájára egyenlően rója, — legyen az bár melly állapotú, 's sorsú, rangja,

vagy születése által tündöklő, a' törvény előtt mindenki egyenlő; 's ez oka, hogy illy kiterjedés miatt a' szolgálati időt 5 évre lehetett leszállítani; de mellyből csak 3 évet kell valódi szolgálatban tölteni. Azon egyéneknek, kik kivánt tulajdonokkal ellátva mindjárt tisztésre léphetnek, 3 év bővebb tökéletesítésre engedtetik, de ebből csak 1 évet kell valódi szolgálatban kitöltenie. — Alsóbb osztályúaknál sorshuzás határoz; a' nagyobb rangúaknak szinte személyválogatás nélkül kell ugyan szolgálniok, — de mint mindenütt, ugy itt is vannak álutak, a' törvény szigorúbb kívánatinak kijátszására. A' nálunk divatos helyettesítés nincs ugy szokásban, de némi színe létez még is, midőn alkalom nyújtatik a' gazdagabbaknak az ör-állásokat megvásárolhatni; 's így a' katonáskodás legnagyobb terhétől könnyü móddal megmenekedni. — Kik mint tábori orvosok, három évet töltenek, többé katonai szolgálatra nem köteleztetnek. — Itéletem szerint ezen hadiszabályok helyesek; de, mint semmi sem lehet a'

nagy ég alatt tökéletes, ezen szerkezésnek is vannak gyöngé oldalai. — Kedvezőn hat ugyan a' szemre egész katonai tömegeket alig 22 éves fiatalokból alkotva látni; — a' belépti idő mindenkinék önkényétől függvén, mindenki siet katonai szolgálatát mennél előbb bevégezni, — de épen ezen fiatalság korántsem ad az egésznek martialis tekintetet; már csak azért sem, mivel a' poroszok jobbadán alacson termetűek; — ehez járul, hogy így a' hadsereg majdnem egészen újonczokból áll, kiknek alig van idejük a' katonai szolgálatot megtanulni, 's már is végbúcsut vesznek, más újonczoknak adván helyet, kiknél a' tanulás ismét előrül kezdődik.

Megnéztük még a' várnak jelesb épületeit, templomait, 's egy katonai laktanyát is. — A' katonák rendszerint jobban ellátvák mieinknél; ágyaik tisztábbak; fizetésök mieinkével jóformán megegyez. — Fridrik piacza, 's a' vár árnyas bástyái lakosinak szép sétatérül szolgálnak.

Mai nap reggel vendéglőnk, mondhatom

elég borsos árjegyzékét kielégítve. Postára siettünk a' gyorskocsin Borozló felé menendők. — Nem lehetett eleget csodálnom a' porosz posta czélszerű szerkezetét; csinos, kényelmes kocsikon, szép háموkkal, 's számozásokkal rendesen ellátott jó lovakra, egész diszöltönyű tiszta, 's kész szolgálókra, 's majd a' hihetlenségig sebes haladásra számolhat itt mindenütt az utazó. — Eleinte ugyan nem kevésbé bosszantott az illető helyek elfoglalásánál történt rendetlenség; mindenki a' külső ülésre kívánván jutni, senkinek sem volt kedve a' belső helyeket elfoglalni; — míg végre az indulás perczében a' posta kocsis második jelére kiki kényszerült oda ülni, hol még üres helyt talált; ez mondom kevésbé bosszantott, 's bizodalmomat csüggeszté: de azt többé sehol se tapasztaltam. Mind öszve 15-en voltunk egy fő, 's két mellékes kocsiba, — egyre 4 lovat számlálva, minden posta-állomáson 12 lovat kaptunk, mellyek 5 percz alatt elindulásra készen állottak, 's utunkat minden akadály nélkül tovább foly-

tathattuk. — Bátor az út Neisétül Borozlóig épen nem változékony, még se mellőzhettem el azon jótevő hatást, mellyet érzettek szemeim, midőn a' három hónapig Graefenberg hegykörnyezte szűk látkörítől mintegy el-lankadva most végre terjedtebb téren kéjeleghettek. — Az utak általában felségesek, 's az ezek feltartására czélzó felügyelés majd fényüzésig megy. Azon faluk lakosai, mellyeken az országút keresztül visz, tartoznak azt falu hosszát szorgalmasan kikövezni; nehogy sáros időben az utas ép' a' faluban akadjon fel. — Boldog Isten! akaratlanul sohajtétek fel: mikor leend honunkban illy kényelem! Mikor érjük el e' részben a' külföldet! Mik a' mi csigahaladásu gyorskocsink a' külföldiekhez képest, midőn örülni kénytelen az utazó, ha félnapi várakozás után bíró uram könyörületességéből kétszeresen, vagy talán háromszorosan is megfizetett előfogatokra szert tehet? hogy legalább kocsiját a' falu közepén megfeneklett pocsolyából tovább mozdíthassa, mellyre pedig a' másik faluban hasonló sors

vár! Illyenek szemléléténél sűrű sohajok emelkednek a' magyar kebelből, — búsan eped kényelmes kocsijának szögletében, 's abrándozó képzele derülni indult honának kétes jövőjén mereng.

A' faluk ezen kövezése a' lakosoknak nem kis terhére esik főképen e' vidéken, hova a' követ messziről kell hordani. Itt a' házak is közönségesen fábul építvék, mint honunk épen legkövesebb részében — tótságon, eleget láthatni, mellyeket közönségesen szalmatető fedez. — Termése buja, a' vetések szépen állnak. — Borozlóhoz közel a' dohány-termesztés is divatozni látszik; nagy kiterjedésű földeket vevék észre szép dohányjal szorgalmasan művelve, a' német magasb fokon álló földművelés mindenütt mutatkozik; leginkább csodáltam azon szép, többnyire jó fajú cseresznyefákat, mellyek úthosszában vonulva, nem csak hűs árnyaikkal, de szép gyümölcsseikkel is kedveskednek. — Mind ez a' Fiscus tulajdona, ki azokat a' körülakó mezeigazdáknak jó karbani feltartás kötelessége alatt kibérli.

Kötve hiszem, hogy a' status jövedelmének ezen új módja nálunk kivihető lenne; mert ha csak a' bérlő ur éjjel nappal maga nem ülne cseresznyefáján nehezen tudna a' szárnyas, és nem-szárnyas seregélyektől megőrizni csak annyit is, hogy gyümölcsét egyszer izlelhessen.

Ohlau kisdud városában 10 pengő garasért elég silány ebéd után 5 órakor végre Slézia fővárosába értünk.

Borozló Sléziának fővárosa, e' tartománynak majdnem közepén fekszik, hol Ohlau folyót Óder sebesb habjai elnyelik. Lakosainak száma, a' helyben tanyázni szokott katonaságot ide nem értve, mintegy 100,000-re rughat. Németország legrégebb városainak egyike ez; 's a' századokon át lefolyt történetek szakadatlan fonala számtalan nevezetességet csatolt emlékéhez. Nyílt könyv gyanánt áll előttünk, mellynek telvék lapjai már a' regényes lovagi élet tündér-mondáival folytatólag egész a' jelen időszakig, majd bús, majd fényes időket várásolván előnkbe. A' nagy-

vásárpiaczon, melly egész Sléziában gyűrűnek (Ring) neveztetik, áll azon nevezetes épület, melly már a' 14-ik században János cseh király által készítettett; hajdanta ez a' városi aristocratia főhatalmának széke volt. Azt tartja a' nép-monda, hogy itt valaha, talán még a' druidák idejében egy szent tölgyliget létezett. Ama tömérdek izlés nélküli részint még egész, részint már romba dőlt kőfaragványok, 's egyes házaknak kiseded tornyocskái világosan hirdetik századuk fanyar izlését. A' tornyon a' bemenetel fölött láthatni a' város helyesen metszett czimét, melly szent János fejét a' tálban ábrázolja; ezt a' város V-ik Károlytól a' törökök ellen nyújtott segedelemért nyerte. A' város régibb czime ugyan maga keresztelő sz. János volt, ki egész Sléziában védszentül tiszteltetik. Zsigmond királytól a' hussiták ellen adott segélyért azon eddig csak királyi joggal ajándékozott meg, — vörös viasszal pecsételhetni. — A' második, történeti nevezetességgel nem kevésbé kitűnő piac, Blücher piacza (Blüchers Platz) az

előtt só-gyűrű (Salz Ring) mellyet most a' halhatatlan emlékü Blücher, lovon ülő ércszoborra diszesit; szép négyszög, hasonló a' bécsi József piaczához; ugyanezen piaczon 1453. honi történetinkben is hires Kapisztrán János a' nagy Hunyady Nándorfejérvár alatti frigyese a' népnek latinul hirdette a' szent ígét. Itt hódolt a' nép ezen esztendőben Wladislav cseh királynak, ki Podiebrad György helytartójával jött; itt 1787-ben Fridrik Wilmosnak Poroszország legnagyobb, 's legdicőbb királyának, 's kétségkívül Europa egyik legjelesb fejedelmének. Nem messze ezen piactól jobbra a' timár-utczának szöglet házán láthatni egy kőszobrot az 1568. itt is dühöngött döghalál emlékéül; — Feszületet ábrázol ez, 's alul egy halálfő, két oldalról két térdelő alak ezen egyszerü felirással: *dire grassante Peste anno MDLXVIII hoc Salutis nostrae monumentum Prudentes, et honesti Melchior Arnold Senator aedilis, et Caspar Lang Civis Wratislaviensis F. P. Q. C. *)* —

*) Fieri, ponique curavit.

Ezen keleti vésteljes mirigy, melly e' században Europa minden tartományain rémitő pusztításinak véres nyomdokit hagyta, e' várost Julius 1-től kezdve december 15-ig tehát majd $\frac{1}{2}$ év alatt, 9,251 lakosától fosztá meg; 's Mária Magdolnáról nevezett intézet 300 nevendéki közül csak egyetlen egy volt szerencsés a' közvészt kikerülhetni. — Borzónak több szép utczái vannak; azok közül az ohlauer-utca (Ohlauer Strasse) leghosszabb, 's legszebb, a' várost kétfelé látszik osztani, Ohlaun keresztül mindenütt csinos köhidakon lehet átmenni, mellyekkel a' város többi részei szakadatlan kapcsolatban vannak; de a' mi a' várost igen igen diszteleníti, az azon házak majdnem hehetlenségig terjedő tisztátalansága mellyeknek mocskos vízvezetői Ohlau csatornájában szolgálnak; a' rosz kipárolgás olly büzhödt gőzt terjeszt, hogy az ember előbb Stambul pizsokteli utczáin, mint Poroszország jelesb városinak egyikében képzelné magát. Templomai között legnevezetesebb szent Erzsébet temploma magasan fel-

nyuló tornyával, melly, — mint a' lángész túl emelkedve éretlen korának szellemén magasztasb sphaerában honol — büszke méltósággal emeli fejét a' város és vidék fölött, ércz nyelvvel hirdetve ösméretlen építőjének hervadhatlan hír-koszorúját. — Ezen jeles épület annyi történeti nevezetességgel van kapcsolatban, hogy historikusok kötetekre terjedő munkákra lelhetnek benne bő anyagot. Elmellőzve ezeket, csak szép sír- emlékeinél akarok kevéssé mulatni. Jelesbjei ezek: Rhédiger Tamásé, ki művészete, 's tudományárul hires e' város érdemes polgárainak egyike volt. — Reibisch Henrik Syndicusé, ki a' vallási zürzavarok alatt Lajoshoz Csehország királyához követségbe küldetett, 's az akkori sötét századokban nép-jogokat nem tisztelőktől majdnem a' Moldva habjai közé temettetett. — Itt van egy szerencsétlen honfitársunk sirja is, ki hazájából számkivetve, itt lelte örök nyugalmanak helyét: Horeviczai Dudics András ez: ki mint tinnini püspök a' tridenti zsinaton Ilik Maximilián követe volt, azután pécsi püspök

ségre tételezt át, — később mivel a' protestans vallásra tért, egyházi méltóságaitól, 's javaitól megfosztva, honából számkivetve, itt érte földi nyomorinak végét 1588ban életének 56. évében.

Jelesb épületei közé tartozik még szent Jakab, és a' hajdani jezuiták temploma, — a' kereskedők csarnoka, a' tudományos egyetem épülete, 's a' püspöki palota. — A' külvárosok között legszebb a' homok-szigeten lévő Homok nevű külváros (Sand Vorstadt), melly csinos épületekkel, 's templomokkal diszeskedik; fekszik az Oder, és Ohlau képezte szép szigeten, mellyet egy a' város többi részével egy felől csinos fahíd köt össze, más részről pedig gyorsan evező csónakok tartják föl a' közlekedést. Gyönyörű látványt nyújt a' város közepén végig hömpölygő Oder folyó, mellynek hullámain vitorlás hajók szeldelik. De tagadhatatlanul legérdekeseb része Borozlónak gyönyörű vidéke, melly emeltebb pontról tekintve angol-kertként terül el a' néző szemei előtt. A' várnak bástyái szép sétatérre

alakítvák, mellyeknek árnyas lombjai alatt, illatdús özönben kedélyt, 's szellemet egyiránt fölviditva mulathat a' sétáló. Ezen sétatérhez van csatolva a' városiak igénytelen kertecskéik, mellyek közül többeket csinos nyárilakok ékesítenek. Legszebbike ezeknek a' Czwingerkert, (Zwingergarten), ez a' borozlói kereskedők nyári gyűlhelye; — az előtt itt egy fasátorral ellátott lövéte (Schiesstatt) volt, innen még most is a' felírás: „Mercurio telis certanti.“ E' kert igen látogatott, 's a' nyári napok meleg estéin itt gyűlnek össze olykor a' borozlói kereskedők bájos hölgyei. A' zseb, és téglá czimű bástyákról (Taschen, und Ziegl-Bastion) a' kilátás meglepő, 's itt a' panorámai változatosság Raphäel ecsetére méltó. Messze a' háttérben emelkednek a' Csehhon valóban óriási magasságu éjszaki hegyei (Riesengebirge) mellyeknek ormain a' kéklő ég bóltja nyugodni látszik. A' néző lába alatt terül el Borozló virányos sík mezeje itt ott tarkítva fel-feldomborodó zöldellő halmokkal, mellyek között a' Kárpátokról lerohanó

Oder lassu morajjal kigyózva az egész képbe meglepő elevenséget önt. — Ezeu folyónak hajózhatását I. Ferdinándnak köszönhetni, később összeköttetett Wilmos csatornája (Wilhelms Canal) által Sprée folyóval; most ezen egyesített folyókon Slézia egyenesen Hamburgba szállithatja áruit, 's ez tette alapját ama nagy kiterjedésű virágzó Oder-hajózási társaságnak. A' mulató-helyek közé tartozik még az ugynevezett télikert (Wintergarten) és a' hohlenlohi párk a' közel levő Scheidnich faluban. Krol téli kertje egy roppant nagyságu izletesen ékitett teremmel, mellyeknek falai a' cobeá scandens bársony zöldével egészen benöve, meglepő látványúl szolgálnak; maga a' kert angol izlésű, mellynek egyes csoportozatai között különféle mulatóhelyeket szemlélhetni, — színház, körjáték (Ringelspiel) hinták 'sat. Jelen időben ezen kert gyűlőhelye mind a' népnek, mind a' miveltebb köröknek. — A' hohlenlohi herczeg párkja ős alapítójától vette nevét, melly mostanában Brükner orvos uré, ki itt a' gräfenbergi minta

szerint vizgyógy-intézetet kíván készíteni; de részint a' gyógy mód, részint a' viz melegsége, 's minéműsége miatt nehezen fogja kívánt sikerrel jutalmazni vállalkozóját. Azonban az egész intézet még csak bölcsőjében van. — Scheinichtől visszajövet egy kisdud erdőcskénél — Rózsa-völgyénél — kellett elmennünk, mellyhez bérinasunk bizonyítása szerint, történeti dolog, (reánk magyarokra nézve megemlítendő) van csatolva. — „Sok sok évek előtt,“ — így kezdé beszélyét — „élt ezen vidéken egy önknek honfitársuk fiatal nejével, kit egykor szerelemfáltásból meggyilkolt, 's ennek következtében itt ezen dombocskán“ — egy vizenyős halomra utalván — „hòhér-pallos által veszté életét.“ Hòsének kora halálával regéjének is vége szakadt. Borozlóba visszatértünk bementünk még szent János templomába; ez alkalmasint a' város legrégebb épülete 1052-től. Az idők mostanásága vas fogait érezte vele; háboru, 's tüzvész által sokat szenvedett; de mint ama hamvaiból fel-tamadott mesés Phönix a' vést rejtő felhők

elvonulta után, új alakban díszlik. Pitvara előtt a' b. szüz művészileg vésett képe áll, — mestere nem tudatik, — de arczán előmlő plasticus madonnai vonások olasz izlésre mutatnak. A' gazdag, de jobbadán romladozó faragványú előcsarnok által lép az ember a' templom belső hajójába, mellynek fő oltára vert ezüstből remekül alkotva, művészi tekintetből is magára vonja a' néző figyelmét. A' két mellékes hajó számtalan kisebb kápolnába vezet, mellyeknek oltár képei többnyire eredeti művészi darabok. Jelesbjei következők: János a' vadonban, 's a' pártos angyalok büntetése Wilmanától, István első vértanunak kövezése Titián mesteri-kezeből; — a' 12 apostol, 's egy Krisztus-fő Verinárditól 'sat. Nem messze a' sekrestyétől áll egy két lépcsőzetű kisdud kő-oszlop, mellyen némelyek szerint Adalbert püspök lefejeztetett. 997ben — de többek véleménye szerint a' bálványozó poroszoktól keresztül szúratott.

Visszatérvén aranylúd nevü vendégfogadónkba, a' pompás ebéd közben határoztuk el,

utunkat még ma Dresdába folytatni, postára siettünk tehát rendeléseket téendők. A' posta csak este felé 7 órakor indul el; 's mi addig Osvitzra a' horozlóiak köz-mulatóhelyére sietünk. Közel ehez domborodik a' szent hegy (Heiliger Berg) mellyen Mária csudatévő képe egy kised kápolnában tiszteltetik, 's a' búcsutjárók seregétől évenként szorgalmasan látogatatik. A' kápolnácskát a' nem rég megholt Korn könyvkötő Osvitznak volt földesura katolikus alattvalóinak számára protestans létere építette, valóban a' vallásbeli türelemnek remek példája. — Az ezt környező erdőcskén a' Svédsáncz-dombhoz (Sweden Schanz) juthatni, melly talán, mint neve sejteti a' 30 éves háboruban a' svédeknek hadi sánczul szolgált. Útja kopár, de a' terhes feljárást gyönyörű kilátás jutalmazza. A' fákon ide 's tova kis fekete táblácskák fügnek, melyeket az ide vándorló hívek védszenteiknek fogadásból ajánlottak, néhol szép felirások ötlenek fel. Ezen hely vasár- 's ünnep napokon igen látogatott. Az alsóbb osztályu nép

két csontváz-ló vonta nyomorú társas kocsin, mellyet a' pór nyelv kaluder-nek, nevez, egy ezüst garasért jár-kei, — ócsó húsnak híg a' leve. — El nem mellőzhetem itt még néhány ház czímét megemlíteni, melly maga' nemében elég különös az idegen figyelmét magára vonni. Találni itt kék, sárga zöld Máriára; — lassu zenére, orgonázó medvére 'sat. de talán legneveztésesebb a' lengyel Isten.

Az idő halad, sietek, nehogy a' postát elszalasszam; befejezem tehát leveletem, szeretett jó Marim! Dresdából ismét várhatod tudósításomat; addig is légy meggyőződve, hogy bár messzebb távozom is tőled, lelkem mindig körülötte lebeg. — Élj boldogul.

II.

Dresda, augusztus 3-án.

Elég kényelmes utazás után, az első levélben már dicsérve említett gyorskocsin, tegnap reggel 5 órakor e' szép városba eljutottunk. Menyivel szomorubb Poroszhoz tájéka, anyival viditőbb a' művelt Szászország, de kivált a' főváros környékén. Fekszik gyönyörű lapályon az Elba kies partjainál. Ezen folyó, Dresdát két egyenetlen részre osztja, az ó és új városra; a' kettő között hosszú köhid tartja fel a' közlekedést. Lakosinak száma 70,000 mehet; mellynek $\frac{9}{10}$ része protestans vallásu, 's csak a' többi $\frac{1}{10}$ más hitü. Catho-

likus alig van több 2,000 A' protestans vallás uralkodó, bátor az udvar catholikus. 1806-ig a' catholikusok igen súlyosan érezték az erős protestans hatalmat, nem voltak harangjaik, 's templomon kívül minden nyilvános szolgálat, szent képek, 's szobrok felállítása tilalmas vala; szóval a' catholikus vallás gyakorlása csak a' templom szűk korlátai közé szorítva volt, ennek küszöbén túl nem terjedt, — míg végre az 1806ki rendelmény azt is a' többi vallással egyenlő lábra állította.

Kurta kipihenés után, mellyet két álmatlan éj, és egy nap alatt összerázott tagjainktól meg nem tagadhattunk, elkezdettük a' város nevezetességeit szemlélgetni.

Vendégfogadónk „Hôtel de Saxe“ Dresda legszebb piaczn büszkélkedik. Az új piaczn,— mellynek más fényes épületek mellett fő ékei: a' képcsarnok, az ugynevezett Istálló, (Stallgebaude) a' Nők temploma, (Frauen Kirche) — diszít még két nagy bronz mécs, mellyek szesz lánggal oszlatják az éj homályát. De úgy tetszik, szép rendeltetésüknek ritkán

van szerencsájük megfelelni, — mivel este csak közönséges utczaik lámpák, 's azok is elég gyéren pislognak.

Legelőször is a' várost majdnem minden-
 ünnen környező szép ültetvények közé vezet-
 lek, az ugynevezett brühli térre (Brüchl'sche
 Terasse) melly mindenütt gyönyörű kilátással
 kecsegtet; a' tér alját az Elba hajjai mossák,
 mellyről a' lenézés bájoló. A' csinos osztrai
 fasor (Ostra Alée) ennek nagyobb, kisebb osz-
 tályai, 's a' japaniai palota kertje szint olly
 kéjteli élvezetet nyujtanak.

Elégülten térénk vissza a' kedvelt város
 zsibongó utczaiba. Vasárnap volt. Az azur lát-
 körön fenn ragyogott már a' tündöklő nap, 's
 a' város ajtatos híveit némán látszék inteni a'
 teremtő imadására. Illyenkor a' szív, ha ment
 is a' szenvedelmek mámorától, nyugottabb,
 és csendesebb szokott lenni, lelkünkben ma-
 gasztos gondolatok ébrednek, 's a' jobb
 ember, tehetlensége érzetében, teremtőjének
 zsámolyához borulva, fiúi bizalommal tárja föl
 keblének titkos vágyait; nála keres vigaszta-

lást keservében, — neki nyujt hálaáldozatot jótétiért. Ily gondolatoktól áradozott szívem, midőn az előttem álló protestans templomba csoportozni láttam a' művelt város buzgó hiveit, kiknek tiszta, de minden fény nélküli öltönyeik, 's elszórtságot épen nem áruló arcvonataik, róluk is hasonló gondolatokat gyantattak. — Ájtatosan mentek templomukba, ájtatosan végzék isteni tiszteletüket, 's csendesen, mit se aggódva láttak, avagy láttattak? — tértek vissza övéikhez.

Az első protestans templom, mellyet nyitva láttam, az árvaház temploma volt. Az isteni tisztelet vége felé közelgett, épen az áldásra jöttem. Őszinte meg kell vallanom, illy áldás — igaz katolikus szívemet is ingadozásba hozhatná. A' pap énekének szívet indító melódiája, — a' kedélyre olly igen ható orgonának lágy hangjai, — az éneklő kar méltóságos zengzete, maradandó benyomást tettek szívemre.

Dresdának legszebb protestans temploma, az ugynevezett Nők-temploma; csinos farag-

ványokkal ékitve, belül, mint a' protestans templomok, többnyire arányos, 's szabatos felosztás által a' szemre jótévéleg hat. Padok, székek, karok, szép rendben váltják fel egymást, — egy zugocska sem áll hasztalanul, közepe táján emelkedik a' szószék. Ezen kívül nevezetes még a' Kereszt, és Sofia — templomok is. — Innen mentünk a' katolikus templomba, melly udvari templomnak is neveztetik. — Az Elba hídja, és a' királyi vár közötti szabad téren áll ez, mellyel egy földött folyosó által köttetik össze. Építettett a' majlandi székes egyház modorára, 's Németország legszebb templomainak egyike. Belseje egy fő, 's két mellék részre osztatik, mellyeket egymástól két sor oszlopszat (Colonade) különöz el. Építője III. August. A' 7. éves háboruban sokat szenvedett, 's a' kijavítási költséget 2,000,000 tallérra teszik.

A' szép márvány fő oltárt urunk menybe menetelét ábrázoló gyönyörű festvény ékiti, Mengs Raphäel mesteri ecsete. A' közép hájában még más nyolcz oltár van, de ezek közül

csak kettő e' jeles mester kéz-szülöttje; egy Mária kép az isteni kiseddel, 's egy Józsefé. A' sekrestye alatt van a' fejedelmi sirbólt, mellybe III. Augusttól kezdve a' királyi család tagjainak hült tetemei nyugosznak. Nagyszerű a' templom kívül belül, képes magasztos érzelmeket előidézhetni; de az isteni tisztelet, vagy inkább híveinek az isteni tisztelet alatti viselete az előbbeni látottak által felhevült érzeteimnek koránsem felelt meg, 's méltányos kívánatimat ki nem elégíté. Tömve volt a' templom közép hajója, fuladásig tömve; de az ajtatosság nem tükrözte magát a' jelenlévők arczain; a' szív, érzés nélkül hideg márványként meredve lenni látszott; míg a' szem a' külső tekintetekben szokott édelet után sovárgott. Való, hogy a' szív belsejébe emberi szem nem hathat; de külsőrül itélni, 's alaposan gyanítani lehet, ha ollykor csalódunk is. Jönek, mennek az emberek, sétálgatnak a' templom két szélső részeibe, melly egyedül kizárólag ezen czélra látszik használtatni, egy mas szeméibe kacsingatnak, báméskod-

nak, dolgaikat végzik; 's mind ezt az isteni szolgálat alatt. Az így támadt zürzavart a' templom hátulsó részében nevelik, a' 4 pompás disz öltönyü magas botokat tartó templomi kapusok, kik nem anyira a' csendességre, mint arra látszanak szorosán ügyelni, hogy a' nők a' férfiaktól elkülönözve legyenek; tesszik ezt a' király ő felsége nevében, mint egy illy csend-őr által szerény kérdésem következtében méltóságától áthatott hangon lakoniai rövidséggel értesítettem. Itt t. i. azon divat uralkodik, a' férfiaknak meg nem engedni, hogy nők közé üljenek, 's viszont, — de csak a' templom középső részében; mert a' mellékesekben ez szabad. Képzелhetni milly fáradalmas izzadás közt teljesítik unalmas tisztöket, a' szász szentegyháznak ezen legújabb nemü választó apostolai.

A' király magasan helyezett erkélyéről e' látvány kedvezően hat ugyan a' szemre, azért ügyel is olly igen reá; de még is, — legalább nekem ugy tetszik; hogy az ur házában nincs különség a' gazdag, és szegény

király és kóldus, férfi és nő között; hogy az eltévedt juh egyiránt járulhat gondos pásztorához, nem keresve itt külön kényelmi helyet; hogy az, ki szívből imádni akarta Istenét, olly buzgón imádkozhatik a' templom jobb, mint bal oldalán; hogy a' kegyelem ura előtt a' töredelmes szív őszinte ömledézése, mindenkor, és mindenütt kedves áldozat; nem tekintvén arra, Sionon e vagy Garazimen imádtatik, de imádtatni akar lélekben, és igazságban; hogy végre joga senkinek sincs az Istennek szentelt falai közt helyeket kiosztani, vagy épen diszöltönyös szolgák által az ajtosságot háborgatni. Nem csoda tehát, ha a' rokon-eszmék kapcsolata által hamarébb zajos társalgási teremben véli magát az ember, hol a' jegyosztogatók által jeleltetnek ki a' helyek, mint ott: hol a' zajos kebel is lelki csendet nyerni vágy. Ezen szabályok koránsem egyeznek meg a' művelt Németország haladásával. Részemről ohajtanám eltöröltetésüket. Midőn a' templomból kifelé mentem, az alamizsnás tányéron egy kis czédulácskát

lättem (alkalmasint valami ajándék burkolata) ezen felirással: király ö felségétöl. — Tehát a' király nyilvánosan akarja jótéteményit hirdetni? — talán hogy népének jó példát adjon!

Templom után a' brühli téren lévő Belvedére épületébe siettünk, az ott felállított idei mükiállitást megszemlélendők. Csinos ugyan, de a' bécsihez hasonlítani nem lehet. Öt teremben vannak a' müvek felállitva, mellyek között az európai hírü gyapotszövetek kétség kívül legjelesebbek. — A' festvények közül rajnamelléki vinczellér leányka, Elbtöl; egy madonna az isteni kisdeddal, és Amor, Mengs után, Kriger Linától; — Lázár feltámadása Vogeltöl; — Svinemünde tájéka holdvilágnál Dahltöl — telljes dicsérettel említendők.

Ebéd után egy különös nép-ünnepnek válánk tanui, az ugynevezett „madár-lövésnek“ (Vogelschiessen) Alkalmas síkon az Elba partján több ölnyi magasságu dorongokra kisebb, 's nagyobb kitömött madarak tétetnek. Csekély fizetés mellett mindenki löhet a' kisebb madarakra, de másnap csak annak, ki illy kisebb-

bet talált, van joga szerencsáját megkísérteni az ugynevezett „nagy madáron“ mellynek eltalálása nem csekély díjt von maga után. Zene, kötél-tánczosok, mindennemű ital, étel, mint mindenütt, ugy itten is ez ünnep lényegesebb részeihez tartoznak.

Az itt összegyűlt néptömeget, csend, illedék, 's mérséklet jellemzé; de ellenben csak a' bécsiéknél otthonos vidor szeszély, igen is hiányzott.

Ennek megszemlélése után átvitettük magunkat egy más dresdai népkertbe, a' Linkei fürdőbe (Linkeische Bad), melly a' város főbb, és alsóbb rendű lakosinak egyiránt mulatóhelyül szolgál. Az első leginkább csak a' színházat használják, mellyben az udvari színészek hetenként háromszor szoktak mutatványokat adni; de az utóbbiak mindjárt délután megjelennek, 's kávéjukat jó zene hangjai mellett, mellyet e' vidéken mindenütt concertnek neveznek, egész kényelemmel szörbölik; igen dicséretes, hogy a' hölgyek közönségesen asszonyi munkával jelennek meg. Hat

órákor kezdődik a' színjáték, 's mi is bemenénk egy pillanatra, de csak egy jelenést várhattunk meg, nehogy a' még messze fekvő társasági sörpinczébe későn jöjjünk. Egy kis halmon, mellyről Elba kigyózdó medrére a' kilátás meglepő, némelly társaság nagyszerű serházat épített, csinos térrel (Terasse) ékitve, hova multság kedvéért ünnep, és vasárnapokon gyül össze a' dresdai nép.

Igy végeztük be tegnapi vándorlásinkat, 's hazajövet siettünk fáradt tagjainkat rég ohajtott nyugalomban pihentetni.

Már jókor reggel jött bérinasunk, kivel a' látandókról, 's időnk leghelyesb felosztásáról tanácskoztunk; valóban meglepőleg hatott ránk, midőn ő a' nyilvános intézetek: mint museum, képcsarnok, régiségek gyűjteménye 'sat. meglátogatásaért két tallérral fizetendő belépti-jegyet váltani javalt. Nyilvános intézetekért, mellyeknek csekély véleményem szerint, más czéljok nem lehet, mint hogy honosoknak és idegeneknek egyiránt mivelésül, 's kiképzésül szolgáljanak, határozott díjért be-

lépti-jegyet váltani, — ha az nem is jó, mit hinni akarok, a' status kincstárába, hanem inkább a' pénzt mindig szomjazó felvigyázók feneketlen zsebeibe, — úgy vélem nincsen helyén. Nagy kényszerítés egy művelt országban határt szabni az idegen bőkezűségének, mert vannak sokan, kiknek az illyesekért ezen nem csekély somma fizetése is terhesen esik, sőt majdnem lehetetlenné válik, 's kénytelenek visszautazni Dresdából a' nélkül, hogy utczáinál többet láthattak volna. De mit válnánk teendők? a' kénytelenségnek engednünk kellett, és a' kizsárolt sommát néhány nevezetesb intézet láthatásáért lefizetnünk. Inasunk épen most van oda ezen jegyeket összevásárlandó, használom az időt levelem befejezésére.

Én hála az égnek, jobban érzem magamat, a' viz-gyógymód elhagyása igen jó hatással van reám, ép, és vidám vagyok, csak egy hibázik ezen gyönyörök teljes éldeletéhez, te kedves Marim! nélküled örömmim, és éldeletim legszebbike hiányos marad, mert azokban

testvérileg veled nem osztozhatom. De te édes! olly ritkán irsz, olly csekély vággyal látszol lenni irántam, hogy vonzalmad felől szinte kétely támadhatna bennem, ha olly forrón nem szeretnélek. Holnap ismét megy a' posta hazám felé, ma még irok ha csak nagyon fáradt nem leszek. Addig is élj boldogul édesem! csókjaim kísérik hozzád siető nálamnál boldogabb levelkémet.

III.

D r e s d a , aug. 3-kán esti 10 órakor.

Késő már az idő, tagjaim fáradtak, az éj ködös istennője sűrű fátyolt kezd lengetni lankadt szemeim fölött; de még se győzhetvén te utánad sovárgó forró vágyaimat, folytatom tegnapi soraimat.

Először is a' musaeumba vezetlek, melly Zwinger épületeiben van. II. August herczeg kezdé ezen épületekkel egy nagyszerű palotának elejét, de pénz hiánya miatt csak az előcsarnokig tudta vinni, melly most narancsfákkal díszlik. Ezen épület különféle műdarabok rakhelyéül szolgál. Az első teremben

ásvány-gyűjtemény (Mineralien) van, melly a' legjelesebb, 's legválogatottabb gyűjtemények egyike. Maga Szászország e' tekintetben olly pazaron van megáldva az anyatermészet által, hogy az ásvány minden nemeit, mellyekre más országokban csak egyenkint akadunk, benne föllelhetni. Leginkább topázai tiszta színök, 's czikázó tűzök miatt figyelemre méltók. Szépek továbbá a' tarka-kigyó kövei — serpentin, — mellyek gyönyörű fényesítésök által kitűnök. Ezen ásvány-gyűjtemény legjelesebb darabja egy szokatlan nagyságu mágnés, hazája Muszkaország, melly egy mázsa vasat képes tartani; továbbá szépek jó festésű Deutrit márványai Helvetiából, mellyekben a' természet csodajátéka fákat, halakat, 's más alakokat rajzolt; 's fényesítésük alkalmával a' természet játéka gyönyörűen kitűnik. Egy darab só-izü ezüst, mellyet igen ritkának mondanak, végre mutattak még több példányban arany, ezüst, kénkö, kényeső, egerkö-darabokat hazánkból. Nem titkolhatom el szégyenemet, vezetők azon észrevételére, „ezek keveset

érnek, nekünk szebb példányaink vannak,“ 's vezetőnknek tökéletes igaza volt; holott pedig nem hazánk oka ennek, mellyet e' részben is a' természet olly pazaron álda meg, hogy Európa bár melly tartományaival vetélkedhetnék; hanem a' fő ok a' beküldők, vagy vevők fősvénységében fekszik, kiknek a' külföld számára jelesebb példányokat kellene mindig összeszedni, nehogy illy bal irányu statisticus észrevételekre a' külföld előtt alkalmat nyujtsanak, 's utazó honfitársuknak méltó pirulást okozzanak.

A' második terem kövé vált tárgyak számára van rendelve, mellyek között a' legszebb: egy felső, és alsó fogakkal ellátott elefánt állkapcza; egy mamuth lábszár, egy különös nagyságú meduza fő, 's nagy menységű halcsontvázak, és kagylók. Ezen teremben őriztetik még egy igen különös és érdekes tárgy, egy „természeti villányeső“ melly 1822öben az ide közel fekvő erdei váracskába esett le, 's mellyet azután Fiedler Tanár kiásatott, hossza nyolcz rőf. Az állat-gyűjtemény hét

termet foglal el, mellyek legritkább, 's leg-
 érdekesebb példányokkal telvék. Az első te-
 remben egy igen silány, 's majd említést sem
 érdemlő emberi csontváz-gyűjtemény van. De
 ellenben a' második teremben a' négy lábu ál-
 latok gyűjteménye Németországnak legjelesbje
 közé tartozik, e' közt két eddig kevésbé ösmerős
 majomfaj, Sátán és Belzebub, a' vörös szarv-
 orr; végre egy 14 markos szász ló, mellynek
 sörénye 7, farka 12 rőfnyi hosszu. Merze-
 burgi herczeg ajándékozta azt II. August cseh
 királynak, 's szászországi választó-fejedelem-
 nek, ki azt csak legnagyobb ünnepélyeken
 használá, 's illyenkor sörényét, és farkát ne-
 mes apródok tarták.

A' 3ik terem madarak gyűjteményének van
 szánva, mellyek között a' ragadozó madarak
 válogatott nemein kívül a' néző figyelmét leg-
 inkább magára vonják: egy igen szép fekete
 paradicsom-madár arany színü mellel, egy
 mexicói zöld cacadu, 's egy himalajai páva-
 kakas.

A' 4ik teremben vannak a' kétlakauk; mely-

lyek között a' nagy krokodilok, szalamandrák, 's gyíkok más nemei; orias kigyók (Boa) csörgő kigyók, viperák 'sat. Az 5-ben különféle tengeri halak. A' 6-ban mindennemű bogarak. A' 7-ben végre egy gazdag kagylógyűjtemény; mellyben 3 meduza fő, és a' sok valódi korallok között azon nagy, melly maga 800 tallérba került az ugynevezett Isis, és más több veres nagy korallok (Isis nobilis). Ezen Zwinger épületben még egy nagy rézmetszet-gyűjtemény is van; mint szinte: mathematicai, artistikai, és technicalai gépek gyűjteménye; a' minta-terem, és végre a' régi fegyverek raktára. Vezetőnk tanácsát követvén, ki az említett gyűjteményeket csekélyebbeknek tartotta, semhogy mindegyikeért 2 tallérral váltandó belépti-jegyet vásároljunk, csak a' régi fegyverek gyűjteményébe mentünk, melly igen sok technicalai, artistikai, és historiai tárgyakkal bővelkedik, jobbára a' régiek különféle fegyver nemei, és öltönyei. Mind ezek 5 termet, és 3 karzatos foglalnak el.

Az első teremben, mellynek csoda-szép-ségű drága üveg-festvényei, és menyezete már figyelmet ébresztenek: az ősz előkor házi-butorai; a' régi szász választó-fejedelmek családi képei, és más hason nemű régi festvények vannak kirakva. Ezek között leginkább figyelemre méltók: a' bátor szívű Fridrik János, és erős August választó-fejedelmek arczképei. A' házi eszközök közt emlitendők: egy üveg szekrény, telve régi arany, ezüst, csont, 's fából vésett ívó- 's más edényekkel; egy márvány-asztal; egy szobabútorozat; egy házi-gyógyszertár, 's más különféle házi eszközök; végre egy más fekete szekrényke, mellyben Luther Márton gyűrűje, és kardja őriztetik. — A' 2-ik teremben láthatni régi vadász, kertész, esztergályos-műszereket I. August idejéből. Ezen teremből nyílik az első karzat, hol hajdankori mindenemű fegyverek, paizsok, panczélók vannak felállítva, a' bécsi Ambrasi gyűjtemény modorjára, lóhátas, és diszöltönyös vitézeket képezők. Ezek között leginkább figyelemre

méltók: egy ezüst vitézi öltözet gyönyörű zománczos sisakkal, mellynek becsét az akkori időben 10 ezer tallérra tették. Továbbá I. August választó-fejedelem orias nagyságu kardja ezen felirással: „Vor Winterstet er Hochgemut lagarz deheine us er rut:“ a' másikon: „Chonrat vie verden schenke, Hie bie du mir gedenke.“

A' másik karzat hadi fegyvereket tart a' 15 és 16-ik századból. Emlitendő egy pikkelyes vért, és sisak ama honi történetinkben is nevezetes Szobjieszki Jánostól. — August 55 fontos pánczélja, mellyet több csatákban viselt; 's végre Bécs ostroma alatt elfoglalt mindenféle török hadiszerek.

A' harmadik teremben löcsővek vannak első feltaláltatásuktól fogva mostani tökélyig.

A' negyedikben különféle disz-szerek, mellyek még August udvarában használtattak; az itt felállított nyergek, kantárok, 's lótarok 'sat. művészi tekintetből is figyelemre méltók.

A' valódi török szőnyegekkel borított 5-ik

terem fegyvereket foglal magában a' világ más részeiből, leginkább keletből. Ezen terem tulsó oldalán van a' ruhatár keleti hercegek ünnepélyes öltönyeivel; — itt őriztetik Nagy Péter által esztergályozott billikom, mint szinte ezen császár kalapja is.

A' három utolsó karzatban végre különféle kardok gyönyörű markolatokkal az ablakokon mesterileg összeillette találatnak. Itt tűnik ki, miért kapta August az erős nevet; egy kised szekrénykében őriztetnek t. i. pusztá kezeivel összezúzott lópatkónak darabjai. — Egy másik szekrényben van Napoleon vörös bársony nyerge, mellyet Dresdában utolsó létekor használt; mint szinte arannyal himzett fejr selyem czipői is, mellyeket koronázása alkalmával viselt. Ezen ritkaság talán sok hölgyet leginkább érdekelne; és valóban, ha ezek csak ugyan Napoleon sarui, azon nagy császárt mondhatom csinos piczi lábak hordták. Végre itt nyugszik békén két ellenséges kard; mellyeket csak a' mindennek végetvető halál egyesített, — Nagy Péteré t. i. és XII. Károlyé.

De most már engedd meg kedvesem, hogy végzem soraimat, fáradt tagjaimon győzni kezd az álom, — erős ugyan az akarat, de a test is követeli jogait. Nyugodjál te is csendesen édesem! bájos képzetek rózsái szenderítsenek álomba.

IV.

Dresda, aug. 4-kén 1840.

Tegnapi tapasztalásimat még két művészi terem : a' képcsarnok és japáni palotabeli porcellán-gyűjtemény meglátogatása bővíté.

A' fegyver-gyűjteményből a' képcsarnokba siettünk. Az ugynevezett istálló épületnek első emeleti 15 nagy termét ékesítik ezen olasz, 's Németalföld oskoláinak remek művei. A' festvények száma közel 1040re rughat ; mellyek közül 500 a' németalföldi, 400 az olasz iskola, a' többi jobbadán franczia és német mesterek finom ecsetje. A' németalföld oskolájának legszebb darabjai izlésem szerint ezek : egy Ma-

ria kép'az isteni kiséddel — Van-Eyktól; a' da-
 gadozó hullámoknak parancsoló Neptun, Pro-
 serpina futása; — oroszán vadászat; az utolsó
 itélet; az isteni kisédet imádó 3 keleti bölcs
 — Rubens remek ecsetjének művei. I. Angol
 Károlynak több jól eltalált arczképei Van-Eyk-
 tól. — Rembrandt csoda szépségű leányának
 arczképe. Egy hollandiai csárda jelenet Osta-
 détól 'sat. — Az olasz remeklők között: Dolce
 Károly cziczelléje. Szforza majlandi herczeg
 képe da-Vinci Lénárdtól. Románo Vilmos szent
 családja, Titián Vénusa, 's a' hűtlen nő Krisztus
 előtt, — Tintorettotól; Corregio Máriája kisé-
 dével; Reni Guido tövissel koronázott Krisztu-
 sa, 's végre a' világszerte hires Raphäel Ma-
 donnája szent Sixtussal, és szent Borbálával;
 az egész csarnok legjelesebb darabja, melly
 állítólag 17000 aranyért vétetett meg. A' né-
 met mesterek közt leginkább Dürer Albrecht,
 és Hohlbein János arcz- Roon Fülöp táj-festé-
 szetben kitünők. A' franczia mesterektől leg-
 inkább tetszett: Amalia I. József özvegyének

August cseh király, és családjával Neubausoni találkozása — Bonis Silvester Lajostól.

Egy rövid óra felette kevés vala ezen művészi kincstömegnek teljes megszemlélésére, melly heteken át nyujthatna a' művészi éldeletnek gazdag tápot; de hozzánk hasonló utazók a' művészet egy nemének nem áldozhatják fel kiszámlált perczeiket; mi is tehát sajnosan hagyók el e' csarnok bájos termeit. Délután meglátogattuk a' porcellán-gyűjteményt, melly a' japani palota 19 termét foglalja el. Chinai, japani, keletindiai, és meizni művekkel dúsan ellátottakat. Az indainak festése csoda-szépségü. A' chinai, és japani 8 termekben kitünők a' sok nagy edények, 's különféle formájú, 's festészetü csészék, és tálcák; több jeles darabokkal diszeskednek a' szászhoni készitmények is, ezen művészet első kezdetétől mostani tökélyesedésig. Láthatni itt a' leggyönyörűbb, 's legtermészethivebb állatokat porcellánból, mellyeken a' munka finomsága 's a' festés elevensége különös. A' festett darabok közül kitünők: az ember öt érzékei

allegaricus képekben, hat kis narancs-fácska, 's a' tükrét ejtette bánkodó hölgy, ki sajnós álmélkodással néz kedves műszerének cserepeire, arcán előmlő sajnálkozás valóban meg lepő, minden vonása hű képe, — jelleme rajzainak, melly a' hiuságban pontosúlni látszik. Az egészen olly valódiság tűnik fel, olly igen egyez életből kikapott eredetijével, miként azt nálatok hölgyeknél naponta láthatni. Ne nehez-
telj édes Marim! hisz' nem téged érdekelnek ezen sorok, — nem akarlak hiuságról vádolni, de lásd, hisz' a' hiuság közös női tulajdon, máskép nem is volnátok Éva leányi.

Ezen gyűjteményhez tartoznak még finom, 's ügyes kézzel dolgozott tárgyak szalonnaköböl; közöttök a' csinos kis szelenczék, fél domboru művek, 's szagos üvegcsék különféle állati fejeket ábrázoló dugókkal leginkább említendők.

Az agyag-edények között legkitünőbbek az ugynevezett majolikák (Majolika Gefässe) melyek mintegy középszert képeznek a' közönséges cserép-edény, és finom porcellán

között, — végre az utolsó teremben I. Ferencz szobra, 's porcellánon festett igen csinos virág-bokor, mind kettő a' bécsi gyár készítményei. Mi magát a' festészetet illeti, — mind eddig a' bécsi csakugyan kivítta az elsőséget. Végre befejezésül az utolsó teremben áll a' fölfeszítés nevezetes csoportozata, melly maga 20,000 tallérba került, 's mellyen a' szorgos működés leginkább a' virág-teljes földre, 's egyes személyek jellemvonásira nézve igen meglepő. Ezeken kívül üveg-szerek is vannak; közülök Kya gróf ivópohara, és III-dik August pezsgő poharai különös nagyságuk miatt figyelemre méltók. — Kimenet a' kertet látogattuk meg, melly szépkilátással, 's árnyas sétáival gyönyörködtet.

Hogy tapasztalásen okul az ember újabb bizouységát adá bérinasunk, azon meglepő kínálása által, hogy ő három egyénből álló társaságot talált, kik készek velünk a' mengsi gyps-gyűjteményt, hova mi épen menendők valánk, megnézni, — természetesen a' költségek felezése mellett. Egy belépti jegy hat

személyre szolgál, 's így egyre megy ki egy, három, vagy hat, személy fizeti e a' 2 tallért; visszamentünk tehát vendéglőnkbe a' fentemlitett társasággal összejövendők, melly egy férfiből, 's két csinos külsejű hölgyből állott; de ezek sokáig megvárákoztattak, — türelmünk már telő fokán állt; azonban másodszori hívatásra csakugyan elméltóztattak jőni; de hajh! egyike a' nagy sietés közben napernyőjét felejté, 's mi ismét várni kényszerülénk. Ötöt ütött az óra, 's hatkor már színházban akartunk lenni, 's a' szerencsétlen napernyő még mindig késett; végre csakugyan egy mély sohaj kísérte: „hála Istennek“ -kel — a' gyps-gyűjtemény felé indulánk, melly a' k. palota földszinti termeiben van felállítva. Mengs Raphäel III. Károly számára készíté ezen gyps-nyomatokat, Róma, 's Olaszhon más jelesebb régiségeiről, mellyekből a' művész egy példányt Madridba küldött, másikat pedig magának tartá. Halála után örökösitől a' szász király vásárlá meg. Ezen gyűjtemény több ezer darabot foglal magában, mellyeknek eredetie előbb ugyan Olaszhon-

ban, de most szerte a' világban, leginkább pedig Angliában tartatnak. Maga a' gyűjtemény a' régiségekben buvárkodni szeretőknek érdekes. Egy órát töltünk itt, 's még jókor jöttünk a' színházba. A' berlini francia társaság két vandvillet adott elő; „Elle est folle“ — — örült — és „le muet“ — néma. — Az első egy szerencsétlen francia szerző elméjének éretlen szüleménye, az utóbbi egy szomorú bohózat minden érdek nélkül; de dúsán pótlá e' darabokban a' szerző meddőségét a' remek, 's valóban művészi előadás.

Másnap reggel 8 órakor a' zöld terem (Grünes Cabinet) ritkaságait mentünk meg nézni; bérinasunk ismét egy, három személyből álló társaságra tett szert, hogy a' költségekben osztozhassunk.

Azon gázdag kincs, melly drága kövek, gyöngyök, különféle arany, ezüst, bronzból vert, vagy öntött remek művekből áll, 8 földszinti teremben van összehalmozva. Hajdanta mind ezen kincseknek egy zöldre festett nagy terem szolgált rakhelyül, honnan az

egész épület most is zöld teremnek nevezetik. Gyűjteni kezdé ezen kincseket II. August választó-fejedelem, idővel többre és többre szaporodott elannyira, hogy jelenleg a' legdúsabb gyűjtemények egyike. Az első terem, vagy bronz-gyűjtemény 120 különböző nagyságu, és értékű szoborból, és csoportozatból áll; legtöbbnek hazája Olaszhon, jobbadán romai régiségeknek kicsinben utánzása. Jelesbjei: Márk Aurél, eredetije Roma capitoliumát díszesíti; a' fárnézi bika, XIV. Lajos szobrának mássa, melly egykor Paris vendome-piaczán állt. Végre Fridrik Vilmos porosz fejedelem, és Dorottya nejének szobrai.

A' második teremben van az elefántcsontfaragványok gyűjteménye; III. August választó fejedelem tulajdon művein kívül, mellyek közül több teljes dicséretet érdemel, emlitendőnek vélek egy igen szép feszületet Angelo Mihálytól. A' pártos angyalok büntetését számtalan alakkal, egyetlen egy darabból. Egy hollandi naszádót a' gyűjtemény legrégibb darabját hasonlókép egy darab elefántcsontból,

melly simán dolgozott talapon nyugszik. A' hajó kötelei fonott arany sodronyból, vitorlái hártya finomságu elefántcsontból, mellynek egyén a' szász czim díszlik, 1620-ban Zeller Jakab által készíttetek.

A' harmadik terem művészi tárgyakat foglal magában, mozaik, kagylók, korálok, gyöngyház, gyántakő, és zománczból készületeket. Mellyek közt legérdekesbek: egy ritka nagyságu hegytető, gyöngyökből; egy meizeni porcellánból készített, és szászthoni kövekkel ügyesen kirakott kandalló, gazdagon aranyozott bronzalapzaton. Egy felséges Madonna-kép bronzból, mint szinte egy „Ecce homo“ mozaikból Mengs Raphäel mesteri kezének szüleménye; 's végre egy egészen gyántakőből készült szekrény.

A' negyedik terem asztali eszközöknek, mint billikomok, serlegek, perzsa, török, 's más festett poharak, palaczkok 'stb., rendeltetett, arany, ezüst, elefántcsont, 's szarvorrból.

Az ötödikben drága kövek tömege van

felhalmozva. Itt lehet látni az eddig ismeretes legnagyobb zománczot; hossza 4, — szélessége 1 rőf. Egy Magdolna képe Dinglingernek készítménye. A' legnagyobb ritkaságok egyike egy bányavirágból vésett golyó kerülete $22\frac{1}{2}$ " — nehézsége 15 font.

A' hatodik terem drágaságok, 's valódi kincsek rakhelye. — Ritka nagyságú gyöngyök, achat, ametyst, mellszobrok elefántesont, 's ébenfából készíttetek, egy arany tojás, melly sok más tárgyakon kívül, egy egészen gyöngyből 's gyémántból készült koronát, 's gyűrűt rejt belsejében, — 's több más tárgyak bámulatra érdemesek.

A' hetedikben azon koronázási díszszerek vannak letéve, mellyeket III. August viselt, midőn Krakkóban cseh királynak koronáztatott.

A' nyolczadik terem az igazi kincstár, mellyben drága szelenczék, czimerek, különféle díszszerek 'sat., több szekrényt foglalnak el; gyémántokkal, rubinokkal, türkoissokkal dúsan kirakott kardhüvelyek, 's markolatok; láncsák, dárdák 'sat. Egy másikban külön-

féle rendek díszjelei; végre egy harmadikban az uralkodóház kincsei Móricz választó-fejedelem idejétől mostanig. — Ezeken kívül két darab különös figyelemre méltó: Dianna fürdője, Ovid Metamorphosis jelenetének egyike, arany, 's szép zománczokkal, 's gyémántokkal ékített alakokkal, Dinglinger jeles udvari ékmüves remeke; 's a' nagy Mogol fejedelem trónja körözve udvari kiséretétől, melly 1 1/2 négyszeg rőfnyi ezüst lemezen keleti fényben tündöklök. Idegen herczegek, és követek környezik zsámolyát, mellyek drága kövekből készitvék, — az alakok öntött aranyból drága kövekkel ékítve vannak. — Ezen remek művön a' fenn említett művész családjával együtt, és 14 segédjével 8 álló esztendeig dolgozott; mellyért 58,485 tallérral jutalmaztatott; maguk az alkotó részek 19,000 tallérnyi értéküek. Ennyi összehalmozott kincs, 's drágaság által egészen meglepetve, tökéletes elégteliséggel 2 1/2 óra után hagytam el ezen tündértermeket, a' királyi palotát meglátogatandó.

Ezen királyi lak tágas, de nem nagyszerű, külsőn 's tekintély nélkül; három oldalról szabad, és még sem tudja az ember, mellyik tulajdonkép homlokzata. Belseje tökéletesen megfelel külsejének; a' termek egészen egyszerűek fény és pompa nélkül. A' királyi család számára rendelttek sem árulnak el fényűzési izlést. — Legérdekesebb a' király dolgozószobája, melly nem annyira kényelemre, mint szellemi étdelet táplálására látszik készitve lenni. Író-asztalán halmozva vannak hir, és szépművészeti lapok, kézi könyvek 'stb., mellyeken mindennapi használat látható, csalhatatlan bizonyosságai a' király munkás életének.

Schiller, ugylátszik, a' kedvencz; — munkái a' király író-asztala közepét foglalják el, 's közöttök díszlik kiseded mellszobra. Valami különös festvény egész palotában sincs; legszebb még a' királyné életnagyságu híven talált képe a' király író-szobájában, melly Sophia testvéréhez Ferencz Károly austriai főherczeg nejéhez különösön hasonlít. A' király

testőreinek öltözete izlésnélküli; — fejér bugyogó, vörös frakk, gránátos csákó.

A' látandókból most már nem volt egyéb hátra a' királyi könyvtárnál; visszamentünk tehát a' szép Elba hidján az ugynevezett újvárosba, hol ez a' japáni palota-első 's második emeletének 3 nagyobb, és 22 kisebb termeit foglalja el. Köteteinek száma 300,000-re terjed, mellyeken kívül még 2,700 kézirat és 20,000 kötetből álló földabrosz-gyűjtemény. A' könyvtár legérdekesebb részei görög és latin remekein kívül: francz, német, de leginkább szász-honi történetirók becses munkái; spanyol tudományos és szépművészeti iratok. Az ősz idők szerzőinek kincse pergamenre, pamutszövetekre, selyempapírra irvák, mellyek közül többek élénk arany, és szép miniatur festvényekkel diszítvék. Látni itt még nyomdokait a' medici-házból származott burgundiai herczegek gyűjteményének; sőt sajnós emlék! nagy Mátyásunk budai könyvtára azon maradványából is, mellyeket a' kincsszomjazó vad pogány előtt elrejtetni lehetett, és Buda

visszavétele után Europa jelesb könyvtáraiban mainapiglan szétszórva nyugszanak. — Az üveges szekrényekben tartott kéziratok közül jelesebbek, az apostoli cselekedetek a' VIII-ik századból; egy malai irás pálmafa leveleken, és arany táblácskákon két korán; — Melancton, Dürer Albrecht, és Luther Márton kéziratái; az utósó vallásnyilatkozat tanítványaihoz intézve.

Visszamenet az örökkel találkoztnnk, kik zene hangjai mellett vonultak el mellettünk; — megálltunk, és kevésbé hallgattuk; a' zene valóban bájoló, de a' katonaság öltönyével sehogy sem tudtam megbarátkozni; általánosan véve kicsin 's alacson termetűek, — sőt dobosaik alig 14—15 éves gyerkőczék, kiknek törpeállásukkal a' nagy dob széles kiterjedése furcsa ellentétben van; ellenben a' katonai szabályokban igen ügyeseknek mondatnak.

Még egy kurta fél órácskáig voltunk sza-

badok, használatlanul elszalasztani ezt sem akartuk; siettünk tehát ismét a' képcsarnokba, mennyire idő engedi e' szellemi éledelemben még egyszer futólag részesülendők.

A' pompás termeken uj és uj gyönyörrel haladtunk keresztül, míg Raphaél madonnája mint egy varázsihlettel kötve tartá lépteinket, — csudálat és önkénytelen ájtatosság mámorától elandalodva szemléltük az isteni vonásokat midőn költői egünkben egy igenis prosaicus ör „uraim bezáratik“ felszólítása lerántott. — Egy szép nagy festvény mellett álló nézőtársaim illy párbeszédet tartottak: „nemde — mond az első — gyönyörű csarnok ez?“ „valóban — viszonzá a' másik — de én már láttam;“ „hogya? 's épen most mondád, hogy még Dresdában nem voltál“ — „'s hisz nem is itt — felelé a' másik — hanem Berlinben!“

Délután Pilniczre a' kir. család nyárilakára rándultunk ki, melly nyolcz izletesen rendelt chinai modoru épületből áll, de hasonlóul királyi fényt követelni nem igen látszanak. Ott,

hol Elba kigyódzó folyama e' tájékra gyönyörű kinézést bűvöl, fekszenek ezen paloták körözve a' schönbrunihoz hasonló angolkerttel, mellynek egy osztálya válogatott fűvésztani növényekre használtatik. Itt vannak a' királyi istállók, mellyek 200 nemjében királyi méneshez illő lovaknak adnak helyet: 7 nyerges, és 12 kocsiló a' királlyal volt, ki a' hegyek közt utazott. A' főut, melly a' városból ezen nyárilakra vezet, bátor alig két mértföldnyi, a' németországi jó utakat tekintve, nyomorult elhagyatásban sinylik; megfoghatlan! hogy lehet ez ut, mellyen a' király naponként, sőt gyakran késő este is szokott hazajöni a' színházból, olly rossz állapotban.

Visszamenet Elba innenső részén mentünk, hol a' gyönyörű fekvésű és szép terjedésű Findlater lord szőlője nyulik el. Ez is egyik kedvencz-helyök a' zöldben mulatóknak.

Igy végeztük be e' város ritkaságinak szemléjét, 's holnap Lipcse felé folytatjuk utunkat. De mielőtt e' kedves helynek szorult

kebellel mondanék végbúcsut, még egy pillanatot vetek rája.

Ezen nem igen nagy város a' művészi kin-
 csek olly válogatott bőségével van megáldva,
 hogy e' tekintetben vetélytársinak száma cse-
 kély; sőt történeti szempontból is nézve, dús;
 1760-ban a' 7 éves háboru egész súlyát érzé;
 ugyszinte 1813- 1814-ik években a' francia
 forradalom gyászos következményeiből Euro-
 pára tornyosodott csapások jókora részét is
 viselte, ugy: hogy az' előbbeni sebek is csak
 azért látszottak némikép behegedezni, hogy
 zsarnoki kezektől felszaggatva szivárgásuk
 sűrű forrása alá huljanak; mostanig is maradó
 eleven emlékeket hagyván magok után.

A' fenemlitett tárgyakon kívül e' város
 díszei közé tartoznak még Ilik August pompás
 bronz-szobra felállitva azon szép piaczon,
 melly az Elba hidja előtt tárul ki, — római
 öltönyben képezi a' királyt kedvencz-lován ülve
 kezében királyi pálczával; de öltönyével fur-
 csa ellentétben áll tekerceses vendég-haja. A'
 szobor különös élethű volta miatt is figyelmet

ébreszt. Az egész nagy szobor ugyyszólva a' ló farkán nyugszik, melly erős vaskapocscsal csatoltatik a' homok-kőtalaphoz. — Mászodszor Móricz választó-fejedelem szobra azon jelenetet ábrázolja, midőn ez uralkodását August öccsének adja át; utánok a' halál áll fővényórát tartva kezében, végre az újvárosi temető falain van még egy régisége miatt nevezetes emlék, az ugynevezett „halotti táncz“ homokkőből féldomboru 27 alakkal, mellyek minden rangot képezve követik a' halált; első rendben van a' papság a' római pápa vezérlete alatt, másodikban a' világi hatalmak, elől a' király; harmadikban a' katonák, tanítók, kézművesek; végre a' negyedikben a' nők egy apátnő által vezérelve. Magok a' rajzok az élet különszakaiból vannak meritve, az aggtól kezdve le a' csecsemőig. Az egész kép természetesen nem más, mint a' középszázadok korcs szüleménye. A' temetőt több jeles emlékek diszítik. Adelung egyszerű sirkő alatt nyugszik.

Igy kész volnék Dresda leírásával, remél-

lem, meg vagy elégedve, legalább legszilárdabb akarattal igyekeztem kíváncsiságnak kielégítésén. Holnap reggel Lipcse felé folytatom utamat, mi történik tovább velem, tudja a' jó ég! élj boldogul míg ujat hallhatsz felőlem.

V.

Magdeburg, augusztus 5-kén 1840.

Az óra hatot ütött a' gépész indulásjelül sebesen kirohanó sűvöltő gőzt bocsáta ki a' szűk kürtön, 's a' mozgony elkezdé villámsebes működését. Tizenöt német mértföldnyi tért $3\frac{1}{2}$ óra alatt repültünk át. Ezen gőzkocsizási kiváltságos társaság sok akadályok legyőzése után végre 1837-ben létesült. A' pályaudvarok mind Dresdában, mind Lipcsén gyönyörűek. Az alapok ingatlansága, mellyeken a' pálya nyugszik, maga az építésmód, több kőszikla szorgos átfurása, mellyeknek egyike majd $\frac{1}{2}$ mértföldnyi hosszu, gondosan 's helyesen ki-

számolt kivételre, csüggedni nem tudó türelemre mutatnak. Ez kivívja a' bécsi és más pályák előtti elsőséget.

Utazásunknak az idő különösen kedvezett. A' gyönyörű korány, az eleven zöld tájékok virányos mezők illatdús özöne felvidítólágot hajtottak ránk. — Illyenkor a' lélek is a' szoba — zárt levegőjével megbékülni nem tudván, szabadba kívánkozik, 's a' szokott mindennapiság kötelékiből kibontakozva szabadabban lengeti költői szárnyait, 's édes merengésének tárt utat enged. Én is siettem az első hely födött kocsiját a' nyílt harmadikkal felcserélni, szabad kilátást, 's fris levegőt élvezendő. Gyorsan repültek el előttünk a' tájak, 's egy pillanat alatt mintegy átvarázsolva más és más vidéken valánk; kéklettek a' messzehegyek: egy két percz, 's alattok voltunk: ismét egy kis idő, 's szemeink már egészen más tájékokkal találkoztak, 's midőn célát érve leszáltunk, azt sajnáltuk csak, hogy e' kellemes éldelet olly rövidke ideig tartott. —

Lipcsébe jöttünkkor a' bajor fogadóba szál-

tottunk, első gondunk egy ügyes bérinas után volt, kivel a' város nevezetességeit megszemlélhessük; V. O. . . t mint hazánkfiát, 's régi ismerősömet meglátogatni siettem, ki ott most terjedelmes könyvkereskedést üz. Örömlépé meg honfiát külföldön is róla megemlékezni látván, 's tüstént szolgálatát igéré, hogy a' város ritkaságait megmutassa, mit örömmel fogadtunk. Először is Miklós templomába vezetett; de ebben néhány csinos fresco festészen 's Luther Márton szószékén kívül semmi különös sincs, innen könyvárusok csarnokába mentünk. A' könyvárulás átaljában Lipcsére nézve nevezetes kereskedési czikk. A' könyvárusok tulajdon osztályt képeznek

A' könyvkereskedés három részre osztatik, — mellyek közt a' bizományos, Lipcsére nézve legnagyobb jelentésü; ez az, melly neki Németország könyvkereskedési ügyében a' legfőbb polezot biztosítja. Minden német, sőt sok külföldi könyvárus is tart itt magának egy megbizottat, ki a' nála letett raktárból megbízójának parancsára a' kiszolgáltatást, fizetést

's egyéb kereskedői szerződéseket 's meghagyásokat a' többi könyvárusoknál teljesíti. A' könyvárusi sokadalom évenként husvétkor szokott tartatni; midőn valamennyi könyvárus csarnokuk tágas termében összegyül. A' városi javító, — a' Brockhausi könyvnyomóintézet, mellyben 32 prés, — háрма gőz által hajtva, folyvást, működik; a' csinos egyetem-épület, a' városház, 's a' kellemes sétatér fő ékei a' városnak.

Egyike a' legemberszeretőbb intézetnek az ugynevezett János-kórház, hol 100 egyén, kik bármilly okból, a' világi zajtól magokat elvonták, 300 tallér tőke lefizetése után étellel, itallal, ruházattal 's egyéb szükségeseikkel ilendően elláttatik, 's élte hátralevő napjait nyugalomban töltheti. — Ezen kórházzal határos a' János-temető, hol az isten előtti egyenlőség elvéből kiindulva, vallás-, nemzet-, 's rangkülönség nélkül békén nyugszanak egymás mellett a' hült tetemek; — bájoló virágok, szomorú cziprusok árnyékában körzik a' sírhalmokat, mellyeket rövid, de érzésteli fel-

iratok ékesítnek. Az illy sírhalmok közt nem nézheti az ember rémváznak, de békehozónak a' szabadító halált. Gellért, az ártatlan modoru Gellért hült tetemei, egyszerű emlékkő alatt nyugszanak, mellyet szorgos kéz által ápolt virágok, szomorúfüzek árnyában ékitenek. — Korán született ő éretlen századának, 's a' rá érdemetleneket korán hagyta el! — lengjen szende béke hamvai fölött! —

Kocsit bérlettünk a' vidéket körültekintendők. Azon tágas siktéren, mellynek viritó zöldje nem régen nemzetek véréből piroslott, most ismét csinos faluk, szép nyárilakokkal diszlenek.

Gerhard kertje a' városi mulatókerteknek elseje; szép mulató-, 's más római modoru házakkal, szobrokkal, árnyas sétákkal, gyönyörű fa- 's virág-csoportozatokkal ékeskedik; határát Elba hullámai mossák, mellynek vize fürdőre is használtatik. Ott, hol a' japani nyárilak emelkedik, 1813-ban Poniatovszky az utósó lengyel király lelte habsirját, midőn a' francziák visszavonulásánál az Elbába ug-

ratni kényszerült ; szerencsétlen honfitársai ezen helyet egyszerű emlékkövel jelelik meg ; de jelenleg a' kert más részében más sirkő van emlékének szentelve. A' Rózsa — János-völgy, 's több más kertek a' körülfekvő vidékek lakosinak olly kényelmet, mint gyönyörteljes éledeletet nyujtanak. — Egy ugynevezett tilalomtáblácska különösen magára vonta figyelmemet. Legszebb bizonyága ez a' köz-nép nemes érzetének. A' táblácskán csak ezen szavak olvashatók : „e' sétatér a' város tisztos lakosinak gondja és védelme alá ajánlatik,“ — és ez Lipcse művelt lakosinak elég ; soha csak egy kis ágacska sem sértetik meg. Vajha nálunk is elegendő volna illy felírás, és soha ne kellene testi büntetéssel fenyegetni az áthágókat ! — Tilalom- és nem tilalomtáblácskák mellett egyedül pajzánságból romboltatnak ollykor legszebb facsoporzatink. Ezen kirándulásink bevégezése után, midőn vendégfogadónkba visszatérünk, rám várt már O — ur azon szíves ajánlással, hogyha kedvem telik az eddig még föl nem nyitott vaspályán Halleig

az igazgatóság társaságában utazhatunk ; de azonnal távoznunk kellett a' fél órányira fekvő Skeudicz falucskába , hol az indító gép ránk várakozék. O — ur (a' bécsi vasutvonalai társaság tiszteinek egyike) ajánlólevelekkel volt az igazgatósághoz utasítva azon szándékkal, hogy a' még fel nem nyitott vasutvonalon Lipcsétől Halléig a' próbautazáshoz, ha csak lehet hozzácsatolja magát. Lipcsérei menetelemben ismerkedtem meg vele ; 's miután tervét sikerülni látta, tüstént hozzám sietett, utitársul felhivandó. Három óra mult délután, és 3 1/2 kor a' skendiczi gépnek indulni kellett. A' helyett tehát, hogy a' table d' hote-hoz ülünk, siettem kocsit kapni Skeudiczre. Itt váltam el eddigi utitársamtól. N. ur, kivel eddigi utamon még bővebben megismerkedtem, derék, művelt férfi, kinek oldala mellett több jó órát töltöttem : de itt válnunk kelle, neki vissza, — nekem előre. — Negyedfél már elmult, midőn Skeudiczre értünk, de se kocsit, se gépet, se valakit az igazgatóság közül nem valánk szerencsések láthatni ; már meg-

döbrentünk, véelve hogy későn jöttünk, midőn végre két kocsi az igazgatósággal előnkbe jön, — a' magdeburgi főpolgármester, mint ezen válalat igazgatója által vezéreltetve, ki barátságos fogadás után művészi beszédbe ereszkedett utitársammal, — mellyből csak annyit értettem, hogy ezen társaság a' dresdaitól el van különözve, 's 13 mozdítógéppel bir. —

Ezen még eddig fel nem nyitott vaspálya Lipsétől Halléig, honnan azután a' pálya Magdeburgig a' kapcsolatot helyreállítja, — augustus 18án fog felnyittatni 4 órakor délután. Az indító gép, mellyet a' magdeburgi fő polgármester ur ezen vizsgáló utjára előre megrendelt, egy nyiltkocsival jött el; pogyászunkat hamar felrakták, 's nyájasan szólítottak fel helyet foglalni. Az egész társaság kívülünk az igazgató, fő, 's az illető kerületi mérnökökből állott. Öt mértföldnyi távolságot villámsebességgel alig fél óra alatt haladtunk át, 's miután az igazgató urnak szivességéért forró köszönetet mondánk, 's tőle azon utasítást nyertük, hogy ha Magdeburgba menni

akarunk, öt órára ismét ott legyünk;—siettem még a' várost sebesen megkerülni. — Nagy piacza 's kormos épületein kívül mocskos utczái is emlékeztetnek régiségére; ránk nézve legérdekesebb része az egyetem; sokáig kerestük, míg egy nyílt 's kissé dombos piacon fellelhattük. Építésmódja nagyszerű, gyönyörű kapuin keresztülmenve korinthiai oszlopszaton nyugvó előcsarnokba jövénk, honnan két sor hasonlóképp nagyszerű márványlépcső vezet az első emeletbe, hol a' két hallgatóterem van; a' másodikban vannak a' háziak lakai, és az írószoba. Régenten az egyetemnek nem volt külön épülete, hanem a' tanítók tulajdon szállásaikon adtak oktatást; melly baj elhárítása végett a' megholt király 1834-ben emelé e' szép épületet; a' tanulók összes száma csak 600-ra megyen. —

Visszatértünket, mellyet az idő haladta miatt siettetnünk kelle, a' kis, de csinos sétatérnek vettük, hol az ujon épített, de evangelicus templomhoz jobban hasonlító színház áll. A' pályaudvarba érve nem vala több időnk,

mint jegyeket váltani, és beszálni. A' fő polgármester ur társaival együtt hozzánk ült. — Az óra ötöt ütött, 's tüstént hallottuk a' gépész visitó gözsüvöltését, — egy percz 's az egész mozgony sebesen haladt. — Most ismét Poroszhonban valánk, mire már a' buja növényvel lepett síktérek is emlékeztetének. Ezen ország keblében egy idegen hatalmasság is van, Anhaltköthen herczegség, Köthen várossal, melly szorgos kézzel művelt lapályon terjed el; innen kezdve hasonló buja egyenlőség czimzi az egész tájéket Magdeburgig. — Ezen, és a' dresdai vasut között nagy a' különség; mind az ut, mind maga a' pálya építésében, sőt a' sebességben is, — bátor a' dresdaitól sem lehet megtagadni a' szorgalmat. Három és $\frac{1}{4}$ alatt 15 mértföldet futottunk le, és így $8\frac{1}{4}$ -kor a' „London“ várostól czimzett vendégfogadóba telepedtünk le, hol ránk ohajtott nyugalom várt. A' sötétedni kezdő idő keveset engede látnunk a' városból, de eddig látott szép széles utczáiról ítélve Po-

roszhon szebb városinak egyike; fekszik Elba mellett, melly által Hamburggal, 's így az északi tengerrel is kapcsolatban van 's ez összeköttetés jeles kereskedési helyé magasztja, mit a' határos kis tartományokkal kötött mindenkori vámszövetség még inkább előmozdít. Többet édes Marim e' városról nem írhatok, késő az idő; az utczákon futkosni se kedvem, se időm, mit magad is könnyen átlátandasz, ha meggondolod, hogy ma Drezdától ide egy nap alatt 32 mértföldnyi utat tettem, noha e' közben Lipcsén 6 órát tölték. Való, hogy sok kényelmet nyújt a' vaspálya, de testünk, a' rázkódás és sebes mozgás miatt még is elbádjad; de azonban már a' gyors haladás tekintetéből is kényelem marad az utazóra nézve, ha azon roppant hasznokat, mellyekkel a' kereskedést gyarapítja, ide nem számítjuk is. —

Holnap reggel 5 órakor gőzhajó induland Hamburg felé, mi rám nézve igen szerencsés környülmény, mivel a' hajók hetenkint csak háromszor mennek 's így e' nélkül két na-

pot kellett volna hiába időznöm ; de még
eddig kedvezett a' jó ég mind egészséggel,
mind kellemes idővel, mik az utazónak fő-
szükségei.

VI.

Hamburg, aug. 8-kán 1840.

Örömmel nyúlok tollamhoz ezen gyönyörű városból tapasztalásim további eredményét közlendő. Tegnap előtt reggel 4 órakor váltam el eddigi utitársamtól, ki ismét Lipsére tért a' magdeburgi társasághoz tartozó, csinos gőzösön. A' gőzösök száma e' két város között jelenleg 6, két különtársaság tulajdona. Az utazók száma csekély, általában ritkán jó több egy hajóra 50 embernél, sőt a' main csak 28-an voltunk. Vidámon tölténk a' hosszú időt társalgás, olvasás, 's zongora által, melly a' hajon utazóknak kényelmükre van; — a' szép és kellemes idő is kedvezett. Éjjel 11 $\frac{1}{2}$

volt, midőn Hamburgnak csak a' távolfekvő házak gyér lámpái által világított kikötőjébe érhattünk: a' szép látványt, melly ilyenkor a' néző szemeinek kínálkozik, az éj setéte miatt természetesen elmulasztók. Nagy fáradság után talált bérkocsi vitt a' „Belvedere“ czimű vendégfogadóba. A' város kapuihoz érve, annak felnyitását 1 mark 's 8 schillingen kellett megfizetnem. A' kapuzárás eszméje csak itt lőn világos előttem. E' város minden kapui, tekintve az évszakok különrészeire, bizonyos órában bezáratnak, és csak díj mellett nyittatnak fel, melly későbbi órákban szembetünőleg növekszik; ellenkező esetben kénytelen az utazó, vagy a' városi is, ha netalán elkésett künn a' kapu előtt szabadég alatt éjelezni. Milly kellemetlenséggel van ezen rendelet öszszekötve mind az utazókra, mind a' városiakra nézve, kik néha legnagyobb vigyázat mellett is elkéshetnek, gondolhatni. E' rendelet is a' 15-dik század ökológiai szüleménye, mikor béke és csend végett czélirányos volt este a' kapukat bezárni; de

a' 19-dik században épen nem lehet vele megbarátkozni, sőt a' munkás polgárnak igen nagy terhére van, kit foglalatossága gyakran éjen át is a' város falain kívül tartóztat; mennyire zavartatik a' munkás öröme, midőn holdvilágos nyári lanya esteken fáradalmiit enyhítőleg künn sétálni akarna, ha a' kapuzárás ez ártatlan éldeletét háborgatva vissza nem siettetné. A' fizetendő díj gyalog 's kocsin utazókra bizonyos szabály szerint van ugyan kivette, de még se csekély. Évek óta ohajtják a' hamburgiak e' kényszerített tehertöli fölmentetésüket, — de minthogy 150,000 mark tiszta jövedelmet kamatoz, a' status nehezen engedi kicsúszni kezéből ezen arany halacs-kát. Nézetem szerint ez egy, mit e' más intézkedéseire 's elveire nézve igen loyális kis státusban korholhatni.

Mennyire meg voltam lepve, midőn reggel ablakból kinézve előttem a' legszebb látvány terült el. Az éjszokról hőmpölygő Alster a' város közepén nagy négyszegű medret képez, melly gyönyörű partjai koszorújában a' na-

gyobbszerű látványok egyikével kecsegtet. A' déli és keleti partot az ugynevezett szép Jungfernstieg-e képezi gyönyörű, szabályos épületeivel, sétatéreivel és kávéházaival; az északi parton nyulik el azon nagy gát, melly a' várost körözve Elba folyóig húzódik, azon szép lombardi híddal, melly a' főnemlített medret a' külső Alsterral összezsatolja; végre a' nyugoti részén nyulik el a' fatöltés. Mind ez olly felséges látvány, mellyhez kevés hasonló van. Fürdőintézetet pillantottam meg, 's rögtön siettem azon ismert élvezetre, mellyet egész eddigi utamon nélkülözniöm kelle; csinos, de alig 4 lábnyi mélységű. Fürdöttem, de megbántam; a' meleg viz (17 $\frac{1}{2}$ fok.) ellenkezőhöz szokott tagjaimra rossz hatással volt, alig jöttem ki, 's az eddig szerencsésen elmaradt fejförcs ismét elővett, melly bátor egy óra mulva elmúlt, de egész nap tartó gyengélkedést hagyott maga után. — Mielőtt itt olly kellemesen töltött 6 napi mulatásom leírásához fognék, néhány statistikai észrevételeket akarok előrebocsátani.

Hamburg tartományával együtt az Elba éjszaki részén fekszik, Holstein herczegségtől és Hannoverától körözve. Éjszakeről Alster folyó metszi keresztül, melly két, részint természetes, részint mesterséges ágai által a kikötővel egyenes kapcsolatban van, úgy, hogy rajtuk az árukat egész a raktárakig hozhatni. Ezen ágakat a hamburgiak *Fleeten*-eknek nevezik. Bátor a nagy oczeán Hamburghoz 18 mértföldre esik, mégis a szabályos tengeri dagály, és apály idáig érezhető, úgy hogy a természetnek e roppant játéka minden 24 órában megújul, azon különbözőséssel, hogy a dagály itt csak 8, az apály pedig csak 4 óráig szokott tartani; némellykor olly magasra dagadnak a hullámok, hogy a város alantabb fekvő részei egészen elárasztatnak 's a lakosok kénytelenek emeltebb helyeken keresni menedéket. — A város felosztása egyházi és polgári tekintetben különbözik; de a fő felosztás mégis az öt fő plébánia után 5 osztályra van elkülönözve. A polgári felosztás 6 dandárt és 48 századot foglal ma-

gában. Ezen két fő felosztás szerint vannak elnevezve még az utcák is, — mert minden utca szegletén a' plebánia dandár, és század első betűi és számai felírva vannak p. o. P. B. III. C 8. *) Hamburghoz tartozó egész tartomány három kerületből áll: 4-ször a' külvárosokból; ide tartozik az egész város környéke, és az Elbasziget; 2-szor riczebütteli kerület, melly 18 mértföldnyire a' várostól Elba torkolatánál van, áll az éjszaki tenger-mellékből, és Neuwerk szigeteiből; végre 3-szor a' bergedorfi kerület Hamburg és Lübek Hanza városok tulajdona. — Mi Hamburg polgári felosztását illeti, a' németszövetség gyülekezetében utósó helyet foglal el, — és Lübek, Frankfurt 's Bréma városokkal régi kereskedői szerződésből, — oldenburgi herczegséggel pedig katonai tekintetből szövetségben van. A' város egész szerkezete ama szerencsétlen 1806, 1810, 1813-dik években a' franczia-zsarnokság alatt kimondhatatlan

*) Petri Batallion III. Compagnie 8.

sokat szenvedett, míg végre e' városok lelkes polgárai győzelmi babérral koronázva tértek vissza honunkba, 's függetlenségük 's szabadságuk zászlóját véres verejtékkel vívták ki.

A' fő jog és hatalom részint a' polgárok által gyakoroltatik. — Maga a' tanács 3 törvénytudó, 's egy kereskedői polgármesterből, 11 törvénytudó, és 13 kereskedői tanácsosból, és 4 titoknokból (syndicus) áll. Az első határozó, de az utósók csak tanácsoló szavazattal bírnak. A' kültanács 's a' polgárság 210 birtokos polgárból áll, melly számhoz minden templomkerület választhat néhányat, azonban a' többi birtokos polgárság is, azaz olyan, ki a' város kerületén némi telkekkel bír, jogosítva van a' gyűlésekben résztvehetni. — A' törvénytételt hasonlóképen a' kül és belső tanács közösen gyakorolja; de a' statusigazgatásba mind a' két rész különböző befolyással bír, melly azonban mind a' két rész választotta biztosság kezelése által gyakoroltatik. Az egyházi hatalom általánosan a' status kezében van, mellynek alá van vetve az egyházi dol-

gok ministeriuma; ez az 5 plebániákra felosztott predikátorokból, fő és alesperesekből áll, kik a' tanácstól választott pap által igazgattatnak. A' mondottak csak a' Luther hitét követőket, ugymint az itt uralkodó vallást illeti; mert a' más felekezetek egyházi dolgait a' tanács által rendelt különös egyházi választmány látja el; — azonban minden vallás egyenlő szabadsággal bír. — Mi pedig a' tisztán vallásos tárgyakat illeti: minden felekezet tulajdon választott papjai által kormányoztatik, a' katholicusok pedig a' Münsterben tartózkodó apostoli követ alá tartoznak. Hamburg lakosinak száma 180,000-re mehet, ezek közül 2000 katholicus, 4000 református, 1000 memnonita, 1000 zsidó, — a' többi lutheránus. A' törvény végrehajtása azon dicséretes elvből indul ki: a' törvény előtt mindenki egyenlő; tehát nincs szükség különösen jogositott törvényszékekre, — mert a' törvény személy és rang tekintete nélkül egyedül a' kérdéses tárgy tekintetéből hozza ítéletét, — és így itt is vannak ugyan némi kiváltságos bíróságok,

mellyeknek mind a' status tiszteli, és papság, mind a' katonaság egyiránt hódolni tartozik. Két bíróságnak egyforma ítélete ellen a' fölebbvitel neg nem engedtetik. —

Mi végre a' katonai szerkezetet illeti: ez 6 gyalog polgári, — egy vadász, és egy lovas századból — egy 1200 főnyi várőrségből, 's végre az éjjeli őrcsapatból áll. — A' polgári katonaságban mindenki köteles 22-ik évétől 45-ig szolgálni; és valahányszor a' sor kívánja, azonnal megjelenni. Azoknak, kiket kereskedés, vagy más foglalkozás gátol, megengedtetik szolgálati idejükre, melly csak 24 óráig tart, mást helyettesíteni. A' fő felügyelés a' polgári katonaság választmányára van bízva, mellyet a' tanács 6 esztendőre szokott kinevezni. Ez nevezi aztán a' főtiszteket; mert az alsóbbakat tulajdon főnökei nevezik. Egyenruhájok kék nadrág, hosszú kék kabát, zöld hajtókákkal, és fekete csákó, mellyet kisdud fehér bokor ékesít. — Hamburg, mint a' németszövetség tagja, köteles: nem csak háborúkor határozott számú kato-

naságot adni, de béke idejében is állandó fegyvereseket tartani. Nem régen Hamburg az oldenburgi hercezséggel olly szerződésre lépett, hogy az utósó bizonyos határozott díj mellett tartozik 93 pattantyust a' németszövegségnek Hamburg helyett nyújtani. Ezen szerződés következtében a' hamburgi pattantyusságot el lehetett oszlatni, és a' vadászszázadhoz csatolni. Az őrcsapat is a' katonai osztályhoz tartozik, mellynek, ugy mint a' polgári katonai választmánynak fővezére, a' legöregebb polgármester. A' választmány tagjai a' tanács által neveztetnek részint magukból a' tanácsosokból, részint a' polgárságból; de a' tiszték általában maga az osztály által választatnak. — Azonkivül az őrcsapatnak kisebb 's nagyobb haditanácsa van; ez 13 tisztből áll, kiket az őrcsapat kormányozója szokott kinevezni, és jogositva van több évig tartó fogsággal büntetni, de ítélete a' fő polgármester helybenhagyása után nyerhet csak érvényességet; hanem a' nagyobb haditanács két tanácsnak előlülése alatt életről és halál-

ról felebbvitel nélkül ítélhet. Végre a' katonasághoz tartozik még az 1130 főből álló éjjeli őrcsapat, melly a' rendőrség kormánya alá van rendelve; czélját ennek neve fejtí ki.

A' polgári katonaság, és az őrcsapat közösen látják el a' város- és kapu-őrségeket; szolgálati idejük egyszerre csak 24 óráig tart. —

Ezen rövid vázlatból világosan láthatni, hogy Hamburg, jól rendezett köztársaság, mellynek polgárai önszerzette törvényei árnya alatt nyugodtan éldelik a' béke édes gyümölcseit.

Talán érintett nézetimet sokáig is fejtettem? bocsánat kedves! ha azon tárgynál, melly leginkább érdekel, legtovább szoktam mulatni; — teljesen meg vagyok győződve, hogy ha te egykor Dresdába jössz, a' dics műkincseknek tökéletes leírását adandod; de ama szép öltönykelmék, gyönyörű shawlok, 's több e' félék mellett legtovább időzendesz; mert, nemde hisz magad is megvallod, hogy

egy szép öltöny jobban érdekel, mint egész politica, — és ez igen is rendében van! mert a' politizálás hidd el, nem is tartozik nemetekhez édes! más a' hölgynek, más a' férfinak hivatása, a' természet mindenkinek kiszabta a' kört, kiszabta a' határt, mellyben munkálkodnia kell, 's mellyet áthágni gyengeséget bélyegez. — Szép a' ti hivatástok 's szép körötök; 's mennél jobban, mennél gyengédebben teljesítitek ennek kötelelességeit, annál hódlóbb tisztelettel viseltetik irántatok minden művelt lelkü férfi. Nincs előttem visszatetszőbb, mintha gyenge hölgyet erős részt venni látok a' sokszor nehéz felfogásu politikai kérdésekben, — 's mint egy tudós modorú parancsoló hangulattal elveinek elfogadását sürgetni. Lehetetlen, hogy teljes kiterjedésben fogná fel a' tárgyat, — mert már neveltetése más volt, nem birhat megkivántató előismeretekkel; következésképen minden tudománya hiányos, és félszeg; félszeg marad beszéde, sőt félszegek más tettei is, mert mindenütt politicus áltudóskát szerepel. Meglehet, hogy

a' hízeltgők serege dicséret özöneivel árasztja el, — mert mit nem tudna dicsérni a' hízeltgő? de a' pártatlan bíró pálczát tör felette; — pedig elég sajnós, hogy ezen kábaság divattá lett hölgyeink között. — A' politicus kontárok napról napra szaporodnak.

De már ismét messzetértem; menjünk vissza a' fürdőhöz, hol beszédem fonalát elhagytam. Fürdő után fölkeresni indulék azon bájos hölgynek szüléit, kiknek szives javaltuk nyújtotta ajánlatának köszönhetem Hamburgban töltött kellemes óráimat; a' fájdalmasan nélkülözött magzatok örömtől lepelt szüleikhez intézett leveleinek átadása kedvező viszhatással volt magára az átadóra is, ha szinte róla olly kitünőleg kegyes említés nem tétetett volna is. — Mind G. mind V. uraktól megkülönböztetett barátsággal fogadtattam, és épen olly szivességgel hivattam az itt tölteni szánt időt körükben élvezni. — Először is a' Börze és Halle meglátogatása határozottatott el, hova V. ur 4 órakor elkisérni sziveskedett, az alatt egy kis kerületet tettem a' városban, és midőn

visszatértem újra megerősödtem azon meggyőződésben, hogy mint mindenütt, itt is a szép utcák mellett piszkos sikátorok is vannak, mellyeket itt „tweeten“-eknek neveznek; a' lúdpiacz, nagy uj piacz, fegyvertár-piacz, a' töltéskapúut, nagy fehéritő (Grosse Bleichen) 's az uj bástya, — valamennyi között a' legszebbek; sokszor az utca szögletén hámulva néztem a' felirást, melly gyakran olly különös, hogy a' legnagyobb szótaglaló minden boncz-tehetséget előbb kifárasztaná, mintsem ennek valódi értelméhez közelítene. Az épületek között legkitünőbbek a' város- és a' tanácsházak, vagy a' szegények háza; diszes a' letartóztató ház is (Detentions Haus) mint szinte a' János-zárda, és a' városi színház, stb. Egy órakor már V. ur irószobájában voltam vele a' kereskedő-csarnokba menendő, hol Hamburg kereskedői naponként tartják gyűléseiket. Ezen épület épen a' város-ház ellenében áll, 's három fő részre oszlik; az első csinos vas-sorompóval kerített udvar, a' második egy tágas földött csarnok, és a' harmadik

az e' felett épített börzeterem , melly különös rendkívüli gyűlésekre szolgál; maga a' csarnok közönségesen árverésre használtatik. Az egész tágas épület még sem elegendő azon sokaság befogadására , melly itt mindennap dél tájban összecsoportozik. Mindenkinek van már bizonyos helye , hol állani szokott , hogy a' keresők hamarébb feltalálhassák. A' börzeidő pontban 1 órakor kezdődik, ezentúl egy kis perczzel becsúkatnak a' sorompók , és mindennek , ki elkésett, vagy ki $\frac{1}{2}$ kettőnél hamarébb kimegy a' börze eloszlása idejénél, 4 schillinget kell fizetnie , a' mellyből bejövő összeg a' kereskedési választmány által jótékony czélokra fordítatik. — A' börzecsarnok magány épület , mellyet néhány részvényes építtetett ; itt találkoznak a' börze előtti és utáni időben minden kereskedők , kik esténként is itt szoktak mulatgatni. Az első emeletben az említett fő teremen kívül van még egy másik tágas terem is , és több csinos izléssel bútorozott kisebb szobák , mellyek kereskedési , vagy társalgási czélokra használ-

tatnak. — Minden tagnak joga van barátját két napra bevinni, ki aztán ezen időre szabad belépti jeggyel láttatik el.

Bretschneider table d' hôtejénél vidám társalgás között bevégzett egyszerű, de izletes ebéd után a' szép Jungfernstiegre mentünk, hol egy gyönyörű kerti házban kávé mellett jó, vagy poroszul mondva szép szipákból füstöltünk. V. ur által szivesen nyújtott minden éledeletben örömet vettem részt, azokat kivéve, mellyek Prisznitz követőinek tiltva vannak.

Idő közben a' polgári katonaság, őrhelyeit elfoglalandó 6 csapatban vonult el előttünk a' fő őrhelyre, melly a' lúd-piaczon van; az alatt, míg én öltönyüket, mozdulataikat, ügyességöket vizsga szemekkel szemlélgettem, társam atyái szeme nyugodt tetszéssel, és nem titkolható édes érzéssel egy derék fiatal tiszt mozdulatait kíséerte, kit büszke katonai állása mindenki fölött megkülönböztete — Gusztáv, V. ur nagy reményű fia volt ez, ki épen ezen évben lépett a' kiszabott pályára, mellyet tisztí ranggal kezdé, — ma találta őt a' szolgálati idő, és én igen sajnál-

tam, hogy vele ismeretséget csak egy nappal később tehettem. — Estve felé, midőn V. ur bokros napi fáradalmaival bevégzé, végre időt nyert bevezetni becses családi körébe. — Ő mint a' hamburgiak többnyire nyáron át a' várost mindenünne környező szép mezei lakban tartózkodik. — Naponta visszajő a' városba 's csak alkonyon térhet vissza édes övéihez, hol reá egy szerető nő, és kedves gyermekek tárt karai várnak. — V-né a' derek házi-asszony valódi 's hű képe, ékeskedik mind azon tökélyekkel és erényekkel, mellyek egyedül képesek a' csendes családi körre, üdv, áldás és béke malasztját hinteni; valószínű eredetije azon bájos hölgynek, kivel Graefenbergben létemkor szeretett leánya személyében szerencsém volt megismerkedni. Három fija széles e' világ külön részeiben keresi szerencsését. — A' mostani szorosabb kört Gusztáv és Caesar fiai képezik; az első ama csinos fiatal tisztecske, kivel dél előtt már találkozáink, kinek mind a' mellett, hogy minden hatodik héten egyszer 24 órát, és minden

hetedikben egy éber éjet kell a' város biztonságáért tölteni, még is elég ideje maradt tudományos kiképződésre, hogy atyjának munkás pályáján segéd-kezet nyujthasson. — A' második egy szép eleven gyerkőcz, ki kedves volta és nyájas viselete által mindenki szivét lebilincseli. — A' család egyetlen leánya E. kisasszony, ki a' ház minden tagjától, de leginkább anyjától legérzékenyebben nélkülöztetik, most, mint már említém, Graefenbergben időz, 's egészsége napról napra javul. A' ház körüli foglalkozásokban helyettese a' kis bájoló F. kisasszony, a' házi-asszony huga, ki nyájas, vidor kedélyével a' csendes boldogság ezen édenébe életet 's elevenséget varázsol. — Befejezésül még a' hű Milordot is említém; egy régi szolga, 's hű állat szinte a' háziakhoz sorolható; Milordunk szorgalmasan áll őrt Gusztáv ajtajának küszöbén, 's korán reggel már látogatásával tiszteli meg őt, miért szép czirógatásokkal jutalmaztatik. —

Türelmetlenül várta V-né jöttömet, szeretett leányának egészsége felől bizonyosat

ohajtó ; mint férjétől, ugy tőle is legnyájá-
 sabban fogadtattam, 's csak hamar kérdés
 özönével árasztott el kedves gyermeke miatt,
 mellyekre annál örömebb válaszoltam, men-
 nél örvendetesebbek lehettek tudósításaim, de
 soká elégtlen maradt az aggódó anyai kebel
 — uj és uj kérdések intéztettek hozzám, végre
 megkértem nálok éjjelezni, hogy az estelinél
 beszédünket a' kedves tárgyról ismét foly-
 tathassuk ; szives felhívásukat annál kedve-
 sebb kötelességnek tartottam, mennél jobban
 meg voltam győződve a' szerető anyai kebel,
 ez által is teljesebben megnyugtathatni, és
 aggodalmat lehetőségig eloszlatathatni. — Itt
 aludtam először négy hónap után lószőrön.

Ma reggel régi szokásból, Milord jókor fel-
 költött, noha ohajtanám, ha kissé később tette
 volna tisztelgését, de ő ismeri a' házi szokást,
 's jól teszi, ha tőle nem távozik.

Midőn a' szép kertbe lementem, már az
 egész családot reggelinél találtam, 's rám is
 várt jó izű tej és friss vaj. — Egy ideig beszél-
 gettünk még mulatásomra kigondolt terveink-

ről—kilencz óra tájban V. urat ügyszobájába
kisértem, 's most ismét onnét jövök 's hasz-
nálom az időt levelem befejezésére, azután
a' város nevezetességeit szemlélem meg, mik-
ről holnap majd többet. — A' kegyes ég óvjon
addig is. —

VII.

Hamburg, auguszt 9-kén 1840.

Régi szokásom ha valami idegen helyre jövök, először is mindjárt a' templomba sietni, ugy tettem itt is. Olaszországban minden templom, ha a' falu még olyan rongyos is különös építményü 's legalább egy művészi eredeti festménynyel díszeskedik; de Németországban, hol a' protestans templomok egészen egyszerűek, az idegennek ezen fáradsága rosszul jutalmaztatik. Így történt hogy Péter, Katalin, és Jakab templomait meglátogatván, azokban mi különöst sem találtam, kivéve a' két elsőben a' harang-zenét, mellyek közül

Katalin templomában ugyan minden orane-gyedben egyszer játszik, de a' másik csak nagy ünnepeken. Ezekből kijövet a' közönsé- ges kórházba siettem, mellynek mind külseje, mind belseje a' legizletesebb csinnal van épít- ve, Hamburg lakosainak emberszerető érzését fennen hirdetve. Fekszik sz. György—külvá- rosban, 's egy fő épület 's két mellék szárnyak- ból áll. A' középső épület a' gazdagsági, a' két mellékes a' betegeknek szánt terme- ket foglalja magában, fő figyelmet érdemel a' mindenütt uralkodó tisztaság, mellyre kü- lönösen ügyelnek, és azon tulzó fényűzés, melly a' szobák festésére, butorozására 'stb. fordítatik, 's még is mind e' mellett az itteni tartózkodás igen kevésbe kerül. Egy szemé- lyért naponként csak hét schilling fizetődik, de a' katonaság tizeuhatot fizet, nem tudom honnan ezen különség, — sőt vezető orvosom- tól sem kaphattam kielégítő feleletet. — Jöve- delme ezen szép intézetnek részint azon tő- kének kamatai, mellyeket Hamburg jóltevő lakosai örökidőkre alapítottak, részint aján-

dékokból, gyűjtésekből áll, a' netalán támadó hiányt maga a' kormány pótolja; négy orvos, és négy sebész négy évre választatik, minden évben egy orvos és egy sebész kilép 's helyettök mások választatnak a' tanácstól rendelt különös választmány által; — a' sebészek egyikének azt mondám: „látom ezen kórház nem csak szükségességekkel, de fölösleggel is annyira el van látva, hogy szinte a' nézőt keblébe felhíni látszik, én még is csak többre becsülöm a' nagy természet gyógyházát, mellyből most épen jövök” — e' nyilatkozat elegendő volt vezetőmet tűzbe hozni; Prisznitz gyógymódját kuruzsolásnak nevezte, 's heves vitára nyújtott volna alkalmat, ha az illedék szabta mérséklet határiba vissza nem utasítom. Részemről meg vagyok győződve, hogy ha próbára kerülne a' dolog, ellenzőm többet temettetett el négy évi itteni gyakorlása alatt, mint Prisznitz, tizenöt éves gyógymódja által. — Átalában e' gyógymódnak Németországban legtöbb ellensége van. Az ok ugyan nem annyira a' népben, mint az orvosokban

fekszik, kik Aesculap szabta régi elveikhez szorosán ragaszkodva az üdvös ujat üldözik. — Igaz ugyan, hogy a' bal itéletek életük nyulánk a' bámulásig, még is meg vagyok gyöződve, hogy az idő a' mindent kifejtő idő előbb utóbb a' most még homályba burkolt igazságot illő napfényre deríti, 's Prisznitz egykor Németország egén is jótévő csillagként ragyogand, mellynek varázs fényénél enyhét fogja lelteni az emberiség. — Azon sok jótékony intézetek között, mellyek létüket részint a' statusnak, részint a' könyörületos polgárságnak köszönhetik, — egyet nem említeni lehetetlen, melly már maga nemében is igen különös. A' Magdolna-intézet ez, Hamburg egyes jótékony polgárainak műve, mellybe fiatal hölgyek, kik a' felhevült képzelet ingereinek, vagy a' mézes ajkú csábitás syrén szavainak szilárd lelkülettel ellenállani gyengék valának, fölvétetnek, hogy az erény elhagyott ösvényére ismét visszavezettessenek. — Tizenkét illy szerencsétlen nő, ha magukat önkényt jelentik, két évre fogadtatnak be,

melly időt vallásos gyakorlásokban és különféle asszonyi munkák készítésében kötelezettek eltölteni; — az idő lefolyta után mindeniknek czélirányos alkalmazásáról gondoskodik az intézet. Tiltatik ezen idő alatt elhagyni az intézetet, vagy csak látogatást is elfogadni. Így különözve egészen a' világ csábjaitól, elszigetelve a' rossz társaságoktól, alkalom nyújtatik a' magába szállásra, töreldemességre, 's megtérésre. Sükeretlen marad ugyan olykor a' legszilárdabb igyekezet, de még is ha csak minden évben egy két illy szerencsétlen az emberiség salakjából kiszabadítva visszaadatik az erénynek, legszorgosabb fáradság szebb jutalmat nem várhat.

E' két intézet meglátogatása után V—né társaságában kirándultunk Hamburg vidékére. Ha ezt a' természet kevésbé pazaron áldá is meg, de izlés és szorgalom mindenén győzedelmeskedett. Az egész várost fasorok és nyájas kertek körözik, mellyekben csinos nyári lakok, kerti házak vetélkednek az elsőségért. Nyugot felől Elba, éjszokról

Alster habjai vidám elevenséget büvölnek e' képre, és az egészet igézö tájképpé alakítják. A' sz. György külváros szép lakokkal diszelg; csinos kertek között mentünk Hám falucskának, innen Hornra, hol az „utolsó fillér“ nevü kertcskében néhány szipát elfüstölve vissza Pö-seldorfra V—ur bájos nyári lakára, hol az estét ismét kedves házi körében füstölgő thea mellett bizodalmas társalgás közt tölténk. Ma szerencsém volt J. ur' családjával, mint e' ház leg-hűbb barátjának egyikével megismerkedni, ki mai vidor körünket jelenlétével szaporítá. Ők is hő részvéttel tudakozódtak graefenbergi kedves barátnéjokról. — Ma Gusztáv dicső pályáját 24 órai katonáskodását hősileg bevégezvén, visszajött övéihez, zöld borostyán helyett hatalmas étvágyat hozván magával, mellynek tökéletes kielégítése után sietett az átvirrasztott éjnek leróni adóját. Gusztáv szobájába még egy ideig vigan voltunk, nevetgettünk, beszélgettünk, mig végre a' feleletek's később a' kérdések is gyérülni kezdenek 's midön felébredtem, a' hajnal üdvözlött.

Ma reggel V. és G. urakkal Elba tájékira rándultunk ki. Reggeli után, mellyet a' Graefenbergben sinlödökrei visszaemlékezés között derült kedvvel szörpöltük, G. ur 's neje és a' vidor Károly társaságában Blankenese halász-falucska és Süllberg felé indultunk. Az út idegen tartományon vitt keresztül, Dánhon második városán Altonán, csinos kis városka régi épületekkel szép piacokkal és utcákkal, mellyekben 26,000 ember lakik, kik 1813-ban a' francziák által elűzött hamburgiaknak nyújtott barátságos segedelem által örökké tartandó emléket érdemlettek. Az országot mellett fekvő sírkertben egy terebélyes hársfa hűs árnyai alatt békén nyugszanak a' halhatlan emlékü Klophstok hült tetemei. —

Ottensee falucska sírhantjaihoz szomorú emlék csatoltatik. Itt találták nyugalmukat azon derék hamburgiak, kik a' franczia-zsarnokság által a' legzordonabb télben kiüzetve az emberszerető altonaiak jótékonyságának daczára is áldozatul estenek, számok mint emlékkövük bizonyítja 1138. A' bemenet fölött

ezen sz. irási ige olvasható — „békében nyugszanak itt, 's cselekedeteik követik őket“ — miképen illik ezen mondat e' szerencsétlen holtakra, megvallom nem fogom fel,—valószínűbbnek találom az e' felírásra hallott mesét, hogy t. i. egy félig felépített ház összerokadt, 's az ott épen dolgozó építész társaival együtt eltemette, ezek tetemei fölé ezen felírás tétetett: „se non è verò, è ben trovato.“

A' Rainvilli gyönyörű kert, mellynek egyik csúcsán pompás nyárilak barátságosan mosolyog a' terebélyes fák zöld lombjai közül, 's a' többi általában csinos kertek mellett elhaladva, végre az ördög-hidján keresztül Bekker kertébe jövénk, hol izletes villás reggelihez ültünk, mielőtt a' természet többi gyönyöreit élvezni indulnánk. — Az ördög-hidjáról Süllberg felé tartottunk, melly kevésbé emeltebb halmon fekszik, honnan Elba nyájas tájára a' kilátás bájoló. Tarka vegyületben terülnek el a' néző szemei előtt a' hamburgi, hannoverai, holtsteni, meklenburgi tartományok végtelen síkságon, közöttök Elba széles

medrében méltóságos hullámmzással hömpölyög, míg hajjait különféle tengeri hajók vigan szeldelik. Ezen látvány felébreszté keblemben azon soha el nem múló emlékeket, mellyeket a' tenger első pillanata kedélyemre bővölt. — Az említett halom alatt terül el Blankenese falucska, néhány év előtt a' pusztító lángok martaléka, de most már ujonan felépült, — lakosai keresetöket egész a' németalföldi, sőt az angol partokra kiterjesztik, bátran daczolva kisdéd keskeny sajkájukon az ollykor felbőszült tenger vészes hajjainak. Egyébiránt ezen falucska, mint szinte Sullberg is ünnep és vasárnapokon a' városiak mulató-helye, illyenkor a' vidor kedvű hamburgiak jobbadán kis gőzösön rándulnak ki, melly napjában több izben ismétli utját. Miután még néhány utczai gyerkőczéknek néhány schillinget a' mély homokgödörbe dobtunk volna, mellyeket csak hamar kikapartak, — visszaindultunk. — V. urnak ma más vendégük is lévén, én G—nél maradtam, ki Eppendorffba „Andráskutjá“-nál barátságosan megvendégelt. An-

drás-kutja különféle érczes- 's fürdővizek mesterséges készítő- gyára, egy csinos kert, és jó étterem kényelmessé teszik a' fürdőket használók éldeletét, bátor a' vendégek száma igen csekély, mégis sajnáltam azon keveseket is, kik az illy mesterséges mérég által siettetik halálukat. —

A' table d' hôte izletes étkekkel vala el- látva, általánosan e' részben itt minden vendéglő dicsérettel említendő. — G. ur barátságosan kínált pezsgőjét nehéz szívvel ugyan, de mint gyógymódom hü követője el nem fogadhattam, — ebéd után beszélgetésünk tárgya ismét a' graefenbergi élet volt, — társalgásunkat természetesen szipafüst kíséré, e' nélkül itt férfiak el nem lehetnek; sőt ez itt olly othonos, mint Törökországban a' pipa, később G. ur nyári lakába mentünk át, hol kevés ideig mulatva visszatértem, nehogy V—né szives meghívását elmulasszam. Utközben az altonai kapu előtt nagy számú embercsoporttal találkozám, kik sebes léptekkel haladtak a' város felé, nem tudtam okát ki-

találni, tudakozódtam, 's feleletül azt vettem: „nem sokára kilenczedfél lesz 's a' kapuk bezáratnak.“ Szegény nép! egész héten munka 's fáradság sajtolta verejteknek izzó csepjei borítják homlokodat, 's még vasárnapokon is háborgattatól multságaidban! tiltva előtted a' nyári esték kellemeinek éldelete kapuidon kívül! — Sajnálkozva néztem egy ideig ezen tarka csoportozatra; fődött és nyílt kocsik egymást megelőzőleg vágatva haladtak ve- gyítve a' gyalogok számtalan seregével. Iz- zadás csepjei borítják a' házi atya minden tagjait, ki hogy övéivel a' kapu küszöbeit mennél előbb elérhesse, ölében tartja a' se- bes haladást gátló kisdedet, lélek szakadva kíséri a' kissé nagyobb lányka siető anyja lépteit, lankadás miatt öltönyének szélébe fogózkodva, míg fáradt léptekkel ballag utá- nok a' gyerkőcz, vállain a' családi nagy ernyőt czipelve, némán haladnak ugyan, de valamennyiök arczain az önkénytelen sietés miatt boszorkodás nyomai láthatók. Mindenki kárhoztatja a' kapuzárás szigorú törvényét,

mellynek pedig eltörléséhez közakarathoz e-
gyéb nem kívántatik! —

V. urnál számos társaság jött össze, ne-
kem a' közszeretű graefenbergi betegről
kellett tudósításimat ismételnem, ugy szinte
magáról Graefenbergéről 's csuda forrásairól
sokat kérdeztek; mint az illy dicséreteknél
közönségesen, ugy most is ugy elragadtat-
tam, hogy a' jelen volt néhány orvos hihet-
lennek vélte beszédemet, 's szánakozó tekin-
tettel nézegettek rám, de én is hasonlókép
sajnálkodva szemléltém őket, hogy a' világos
igazságot vagy nem képesek, vagy nem akar-
ják felfogni. A' társaság lassanként oszlani
kezdett 's végre J— nével magunk marad-
tunk, ki kedves barátnéjáról még sokáig tu-
dakozódott, — kérdéseire annál örömebb
válaszoltam, mennél igazóbban mosolyogtak
felém gyönyörű fekete szemei, szép lelke-
nek csalhatlan tükrei. De mint minden e'
széles világon mulandó, ugy ezen nap is
végre elenyészett a' semmiség tág örvényé-
be, édes emlékeknél mit se hagyván egyebet

maga után, — szives vendéglőim is a' zajosan töltött nap után nyugalomra siettek, mindenki alszik már, csak én vagyok még ébren. Aludjál te is csendesen, édesem — jó — éjszakát! —

VIII.

H a m b u r g , a u g u s t 11 - k é n . 1840 .

Tegnap már jókor reggel talpon voltam, még reggeli előtt a' közel fekvő Harvstehude nevű erdőcskébe kísétálandó ; ezen liget igéző fekvését kellemesítik egy részről Alster virányos partjai, más részről csinos 's izléssel épült nyájas lakok. — Reggeli után mindnyájan V—nével együtt, ki leányának még némi apróságokat összevásárlani akart, a' városba mentünk. A' dél előtti időt használtam Elba hajain lecsolnakázni a' kikötőhöz , honnan a' kinézés vissza a' város felé elegendőkép megjutalmazza a' fáradságot. Hamburg kikötője

két részre oszlik : alsó és felsőre, az alsó vagy (Binnen Hafen) 20' mélységre merülő hajókat képes elfogadni, de mivel Blakenese mellett csak 15' mélységűek mehetnek át, szükség a' mélyebbre menőket kirakodtatni.— Visszajövet Mihály templomát látogattam meg, ez egyetlen egy egész Hamburgban, melly szabadabb téren van, tornyának magossága 450', kupja nyolcz faoszlopon nyugszik, középen csigalépcső által legfelsőbb pontjáig feljuthatni, honnan Hamburg városára a' kilátás gyönyörű. Ezen templomhoz is egy nem épen rossz mese van csatolva. Mint egy száz év előtt ezen templom a' dühöngő lángoktól elemész- tetett, ugyanazon időben egy tanácsnok is választatott, az új tanácsost üdvözlő rokona így kezdé üdvözlését: „tegnapi álmom csudá- latosan teljesedett be, álmomban két nagy ökröt láttam, egyiket tüzeset, másikat feketét, a' tüzes a' leégett templom, és a' fekete ökor ön tanácsnok ur.“

G. uraknál bevégzett tisztelegésem után, hol kevéssé elkéstem, ismét a' kedves Pöseldorf

felé siettem ebédre, ezután G. ur-érttünk jö-
vén, egy kis csolnakázást intéztünk Alster
folyón Tivolihoz, hol egy elég tágas színház
előtte szépen zöldellő térrel, kert és zene,
szóval minden található, mi a' népbe vidám
kedvet önteni képes, ezen mulató-hely igen
látogatott.

Tegnap esti J. urnál töltöttem, hol szá-
mos társaság gyülekezett össze, de megszok-
ván már V. urnak barátságos kis körét, sokkal
feszültebb vala keblem a' zajos társaságban,
sem hogy otthonosnak érezhettem volna ma-
gamat, 's szivből örültem, midőn elvégre e-
gyik a' másik után búcsuzni kezd. — Éjfélt
volt, midőn elváltunk.

Ma reggel ismét a' városba jöttem; dél-
után egy órakor a' postakocsin Berlinbe uta-
zandó. — Tehát isten hozzád kedves táj, nehéz
szívvel 's szorult kebellet válok meg tőled,
környékeden töltött rövid, de kellemes napo-
kat, éltem azon gyér perczeihez számítandom,
mellyeknek emléke édes érzéssel árasztja el
szivemet.

Miután még némi vásárlásokat tettem, vendéglőmbé tértem pogyászomat elkészítendő, később G. urnál tevém tisztelgésemet, 's végre érzékeny búcsut vevék azon szíves családtól is, mellynek nyájas körében olly boldognak érzém magamat, 's megköszönve szíves fogadásukat, minden egyes tag kézszorításában érzém, milly nehezen esik az elválás a' rövid idő szülte barátság köréből — még egyszer pillanték ekkor bájos J—né éjsötét szemeibe, mellyek lankadásuk által szép lelkének érzékenyedését árulván el — dagadó keblem felhevült érzelmeit egy néma kézszorításban temetém el — felugrom kocsimba — tűnik a' valóság! 's csak édes ábrándban viszem e' pillanat tartós emlékét. — Fél egyre már mult, sietek leveletem befejezni, — elfeledtem emliteni még a' kisebb bér- vagy ugynevezett Droschkákat 's a' társaskocsikat, az első könnyü egy lovas szekerkék, sokkal olcsóbbak a' többi bérkocsiknál, — a' mi ezekben a' kényelem és fényre nézve hiányzik, azt kipótolják a' társas kocsik, mellyek mind a'

lovakat, mind magokat a' kocsikat tekintve,
fényűzésig diszesek. Minden illy társas kocsi
nagy aranyozott betűkkel oldalán viseli nevét,
mint szinte, honnét, 's hova megy, és a'
leteendő árt. — Ezek között legkitünőbb a'
„Dame rouge“ — „Dame blanche-“ 's a' ké-
nyelem.“ — De most már közelget a' végpont
elhagyni e' várost, rövid időre téged is el-
hagylak édesem! élj boldogul, jövő levelemet
Berlinből veended. Isten veled.

IX.

Berlin, augusztus 13-kán 1840.

A' posta szinte mint a' gyorskocsi, egyedül utazók kényelmére van rendelve, csak azon különséggel, hogy az utóbbi hat órával később indul, 's mégis hat órával hamarébb jön meg; ellenben a' postakocsinak is van némi első-sége, mert ez épen felével olcsóbb amannál, és így én is inkább fizettem 14 tallért, mint 28-at, 's mit se gondolván a' kocsi kissé alantabb álló rangjával, egy nap és két éjjel rázattam magamat, míg Ódernál fekvő Frankfurton, szász Coburg 's meklenburgi herczegségeken is a' hires Spandan várán keresztül

gördültünk. — Nem messze Berlintonl tréfás-conducteurünk megtudván, hogy először jö-
vők Poroszhon fő városába, berlini hevétől
elragadtatva a' város nevezetességeit dicséret
özönével árasztá el, — nem talált elegendő
szavakat a' város fő díszjeinek, ugymint a' Co-
loseum, hársfák, Tivoli, Eliseum, Ballet, fe-
jérsereinek stb. magasztalására; utunk addig
a' Charlottenburg pompás nyári palota alá ért,
mellyet gyönyörű kertek csinos nyári laká-
sokkal ékitenek, az utakat mindenütt kelle-
mes faszor árnyazza; innen épen a' királyi
vadás kert mellett ama valóban felséges bran-
denburgi kapun — de mégse mint a' berliniek
büszkén állitják, Europa legszebbikén — be-
mentünk, ez olly rövid idő alatt nagy neve-
zetességre jutott virágzó fő városba. Ezen
szép kaput Fridrik Vilmos majd nem fél mil-
liónyi költséggel 1789-től - 1793-ig az athae-
nei propyleák mintájára építette. — A' tetején
álló négylovas taliga, a' győzelem istennő-
jével mesterségesen van rézből öntve, a' lovak
magossága 12'. — A' kapu oszlopszatokkal el-

különözött öt nyílásra oszlik, a' ki- és bemenők, mint szinte a' ki- és bekoosizók számára. — A' középső nyílást az udvaron kívül másnak használni tilos. Innen a' híres hársfák mellett a' várszabadság-piaczon (Schlossfreiheit-Platz) és a' hosszú hídon keresztül mind két oldalról a' legszebb épületek és paloták között, végre a' nagy postaházhoz érkeztünk; — csak 7 1/2 óra volt, 's a' vámügyelők nem valának tisztí helyeiken, így mi is csak egy óra mulva kaphattuk ki pogyászunkat, addig tehát a' szomszédban fekvő „korona herczeghez“ czimzett vendéglőbe mentem szobát nyitlatni, 's kissé rendbe szedvén magamat, hamarjában a' főbb utczákon körülnéztem. Legszebb épületek az udvari palota; a' mostani királyi lak, mellyet már koronaherczeg korában használt; a' musaeum, a' fegyvertár, az opera- és pénzverőház, a' fő őrhely 'stb. mellyek mind szép arány szerint emelkednek fel a' néző szemei előtt, legszélesebb utczát képezve, mellyet valaha láttam. Ez azon nevezetes hársfa alatti utca (Unter den Linden)

mellynek közepén gyönyörű hársfasor vonul el; fő éke a' brandeburgi kapu. — Ezen utczát keresztül hasítja a' hosszúsága miatt nevezetes Fridrik-utcza, melly egyenes vonalban az egész várost két részre osztja.

Még ezen pompás utczákat 's palotákat elé-
gölve szemlélgetném, kilenczet ütött az óra,
's ideje volt postára mennem pogyászom el-
hozásáért; a' becsülettudó vámügyelők leg-
nagyobb illedelemmel kérték el kulcsomat, lá-
dámat megvizsgálandók, 's ezen magában igen
terhes, az utazóra legkényelmetlenebb köte-
lességet olly kímélőleg tudták végezni, hogy
e' par force itt mulatás nem látszott olly
nagyon kényelmetlennek, mint közönségesen.
A' kocsiból kiszáltomkor egy ácsorgó azon
kérdést intézte hozzám: „uram szolgálhatok
valamivel?“ 's midőn ajánlatát pogyászomnak
a' nem messze fekvő vendéglőbe vitelére hasz-
náltam, fáradságáért két p. garassal nemcsak
megelégedett, de legillendőbbben is búcsuzott
el. — Az alatt már bérinasom is eljött, kezé-
ben tartva a' város nevezetességeinek leírását.

Először is a' királyi palota felé tartottunk, melly a' várpiaczi mulató kert és a' Spree közötti szabad téren fekszik, nagy négyszegű épületet képez, a' bécsi királyi palota módjára. — A' fő bemenetel az udvar közepéből egy nagyszerű 's valóban királyi czímet érdemlő lépcsőzeten visz fel, mellyel az ellenkező oldalon iránylag egész az első emeletig ut vonúl föl, hol kocsik, ha hat lovasak is egészen a' király lakásának ajtajáig mehetnek; — a' palota belseje jelen alkatát részint I. Fridrik Vilmos, részint utódainak II. és III. Fridriknek köszöni. Az egész palota 600 szobát foglal magában, közöttök a' koronaherczeg és herczegasszonynak felségesen butorozott szobái — most a' király lakása, — kitűnik. Az első emeletben különféle termek, a' kormánytanácsnak, — fő udvarmesternek, — status pénztárának, — levél- 's kincstáraknak adnak helyet. Ama sok gyönyörű festményekkel és más műkincsekkel ékes szobák között, mellyeket sorban megvizsgáltam, legjelesebbeknek vélem a' lovag-

termet; ablakaiból le a' mulató kertre, és a' musaeumra a' kilátás felséges, — a' terem menyezetén lévő festmények I. Frídrík hős tetteit hű ecsettel utánozva ábrázolják. — A' négy ajtón a' világ négy része kőfaragványban látható. A' fő fal mellett diszesen emelkedik föl a' nagyszerű trón, mellynek antik széke egészen vert ezüsből készült, végre a' mellék falakon szekrények állnak, drága serlegek és billikomokkal rakottak, az őslovagi időt elevenen ábrázolva. A' képcsarnok régibb és mostani remekekkel gazdag, — úgy látszik az udvar jobban kedveli a' német mint az olasz iskolát, mert a' nagy Raphäel és Titian művei gyéren szemlélhetők. — Az egész épület legnagyobb terme az ugynevezett „fejér szoba“ 82' hosszú, 51' széles és 40' magos, a' falak gypsz-márvánnyal födvék, mellyeknek szép csilláma igazán hat a' néző szemére. A' terem fő ékei ama remek vésővel készült tizenhat szobor, mellyek carrarai márványból, a' Hohenzoll-házból származott tizenkét választófejdelmen kívül Nagy Károlyt, II. Rudolfot, és

Justiniánt ábrázolják. Végre említést érdemel még a' műterem a' negyedik emeletben, melly a' musaeum különös osztályát képezi, czélja a' hajdankor classicus remekei által a' régi nemzetek és idők szellemével, de leginkább a' honi történetek nevezetességeivel a' mostani nemzedéket megismertetni. Midőn ezen pompás termeken, mellyek az újabb 's régibb művészet minden nemeivel elhalmozvák, vizsgálólag visszamentem egy festményre pillantván, mintegy ki nem fejezhető varázs által letartóztatva érzetlem lépteimet. Égi tűz villogott ennek szemében, melly édes mosollyal látszott felém tekinteni, de épen ezen tekintet a' visszaemlékezés fájdalom-könyeinek nyitá meg bő forrását. — A' festészet mindent elkövetett, 's mégis csak homályosan utánozhatta azon fényt, melly eredetijét éltében környezte, midőn milliókra áraszhatta boldogító kegyeinek malasztjait: dicsőült I. Ferenzünk hű mássa ez, — sajnos hogy csak másolat! Miért nem élhetnek századokon át az illy öröklétet érdemlő nagy emberek? —

Egy ideig némán szemléltem e' nagy fejedelmet, midőn szép álmaim tünde egéből a' vár felvigyázó ezen hideg megszólítása: „nemde ismerős?” a' szokott minden napiság körébe lerántott. 'S midőn e' festvényről levettem szemeimet, egy könnyecsep gördüle arczomra, záloga azon őszinte hálának, mellyel e' híven szeretett atyánk emlékének hódolék. Büszke valék, hogy illy fejedelmet magunkénak mondhatam, számos erényeinek magasztos dícséretével hagytam el ezen olly édes 's bús emlékeket gerjesztő termeket. Bérinasom a' királyi nyári palotába Monbijouba vezetett, melly igen csinos és angol izlésű kertben áll, az oranienburgi utca végén és a' Spree között. I. Fridrik Vilmos neje használta ezt nyári lakul, most is a' királynéé vagy inkább Fridrik Vilmos özvegyéé. Ezen palotának egy résziben van az egyiptomi musaeum. A' boldogult király Pasalacqua igazgatótól vette meg ezt, és Minutoli őrnagyéval egyesíté. Azon sok régiség, diadaljelek, emlékek és számnélküli művek között, mellyeken az egyiptomi művé-

szet és nagyság tündöklük, leginkább kitünők a' jól megőrzött számos mumiák. Sokkal szebb 's jelesebb még is maga a' királyi musaeum, kétségkívül a' palota fő éke. — E' művészet és régiségek őrzésére szánt nagyszerű épület a' várral szemközt 1824-ben épült és tökéletes négyszegyet képez; 91' széles lépcsők vezetnek fel az előcsarnokba, melyet 18 szabadon álló oszlop tart. Ezen csarnokból az ugynevezett Rotundába jő az ember, melly világát felülről kapja, és az épület alsó részét foglalja el; ugyan itt vannak a' szobroknak szánt termek is.

E' márvány és drága kövekből készített művek között leginkább említésre méltó majdnem 6'' magosságu achát-ibrik granit talapon, melyet az orosz czárné a' boldogult királynénak ajándékozott. — A' felső emelet 9 termében a' képgyűjteményt láthatni, melly hasonlag gazdag eredetiekkel van ellátva, de a' dresdainál jóval alább áll. Végre a' földalatti termekben a' gyöngy, edények és pénzgyűjtemény van letéve. Az épület fő homlokzatán ezen felírás olvasható: „Fridericus Guilel-

mus III. studio antiquitatis omnigenae et artium liberalium musaeum constituit MDCCCVIII. A' porosz szabadelmü kormány minden közinté-
tézeteit nemcsak fizetés nélkül engedi rendelt
időben láthatni, sőt kifüggesztett táblácskák
által tiltja az idegent, kapusnak vagy a' karzat
fnasainak ajándékot adni, nehogy ajándékát
visszavenni kénytelenüljön. Féltem tehát ezt
megkísérteni, 's inkább ragaszkodtam a' tör-
vény betű szerinti szabályaihoz ; sohse voltam
tulság barátja, a' közép utat legjobban sze-
retem.

Ebéd után a' katholikus templomba men-
tem. E' város harmincz temploma közt csak
ez egy romai katholikusoké. II. Fridrik ide-
jéig csak az austriai követ palotájában volt
kisdud kápolnácskával kellett beelégedniök.
Építeni kezdé a' mostani templomot egy buz-
gó carmelita Mecznati Ödön nevü, ki 1747-ben
Berlinben holt meg ; Fridrik Vilmos 1745-ben
mind helyet, mindépitményi anyagokat ke-
gyeskedett ajándékozni, 's a' külországi hit-
sorsosoktól gyűjtött felebaráti segedelem mel-

lett végre a' templom 1773-ban felszenteltet-
tett. — Tökéletes elkészítéséhez mégis leg-
többel járult a' pápa követe, mit felirása is
bizonyít: „Friderici regis clementiae documen-
tum Hedvigi A. M. quirinus S. R. E. cardinalis
suo aere perfecit.“ Alakja a' római Mária Ro-
tondától kölcsönözött egyszerűsége által ki-
tünő. — A' híveknek szabad az isteni tisztelet,
de csak a' templom szűk falai között, hanem
búcsumenetek, képek, vagy szobrok külső
használata tilos.

Innen a' fegyvertárba mentem, melly a'
város legszebb épületeinek egyike, nemcsak
gyönyörű építészete, külső diszitményei és
belső helyes elrendezése miatt, de mint kü-
lönféle fegyverek, 's diadali jelek gazdag rak-
helye is az idegen különös figyelmét igényli.
— Fő kapuján I. Fridrik érczből öntött mell-
szobra tündöklök, ki ennek alapkövét 1695-ben
vette le, — bemenetelét csinos faragványú
négy szobor emeli, mellyek a' számolás- föld-
mérés- tűzmű- és géptant ábrázolják. Az épü-
let belseje csak két teremből áll, de ezek az

egészen keresztül vonulnak. — Az alsóban van a' nehéz fegyverek raktára, a' felsőben különféle löcsővek, kardok, dobok 'stb. azonkívül régi fegyverek minden nemei, zászlók, diadaljelek, izletesen elrendelve. Innen a' királyi operaházat mentünk megnézni, melly szép négyszegű épület, minden oldalról szabad. A' fő homlokzaton igen szép kettős lépcső vezet hat szabadon álló korinthusi oszlopzat közé, mellyek csinos kupot tartanak, tetején Apollo, Melpomene és Thalia szobrai állnak. A' kup térén fél domborműben Apollonak bemutató áldozat látszik; belseje ezen háznak négy páholysorra, földszínre és zárt-székekre van fölosztva; közép helyet foglal a' diszesen ékitett királyi páholy, de ez csak bizonyos nagyobb ünnepélyeknél használta-tik, maga a' király közönségesen bal oldalon levő kisebb páholyban szokott lenni. — A' tűzvészről tökéletesen van biztosítva, egy bizonyos gép által néhány percz alatt 500 akó vizet egészen tetejére fel lehet hajtani. —

Alig végeztem be ezen épület szemléletét,

's itt volt az idő színjátékba menni, melly egy más épületben adatik elő. Seydelmann és Hagen elhiresedett játékaik sokkal erősebb ingerek valának, hogy sem ezen éledeletet magamtól megtagadni elég erős maradjak. A' királyi színház a' polgári katonaság piacán (Gens d' armerie-Platz) emelkedik, a' legjelesebb épületek egyike, mellyet valaha láttam. A' fő homloktéren 85' széles, 's 28 fokú lépcsőzet visz fel hat festett joniai oszlopú csarnokba. Homlokzata díszitményekkel és faragványokkal ékeskedik, mellynek tetején Melpomene, Thalia 's Polihymnia Nymphák csinosan vésett szobrai állanak, következő felirással: „Fridericus Guilelmus III. theatrum et aedem incendio consumptam majori cultu restituit MDCCCXI.“ Két oldalról van a' gyalogok bejárása, még a' kocsik a' lépcsőzet alá állhatnak, magok a' lépcsők egyedül kimenetre használtatnak. Az épület közepét foglalja el maga a' színház, melly olly magosan van helyezve, hogy csak a' második emeletben lép az ember az ugynevezett földszinbe, — ez

már csakugyan nem földszint! — A' „titkos szerelmet“ — és még egy kis darabkát adtak ma, — Seydelman és Hagen játékaik teljes első-séget víttak ki, ismerősb mind kettő, mintsem gyenge tollam dicséretére szorulnának, de a' többtől sem tagadhatni meg a' méltányos érdemet.

Haza jövén a' színházból kedves leveledet találtam — vedd érette szives hálámat — örömmel értem egészségteket, vigyázatok reája, ez a' földi létnek legfőbb, legnagyobb kincse; — vigyázz főkép kedves atyánkra, kinek élte minden percze reánk árasztja üdviteli áldását. Élj boldogul — utazásom folytatása végett légy nyugott, — engedek a' kénytelenségnek, de hogy — és mikép még nem tudom — jövő levelem e' felől is bővebben értesítend. Addig is a' mindenhatónak védangyala őrködjön felettetek.

X.

Berlin, augusztus 14-kén 1840.

Ma reggel financeministeremmel tanácsot tartottam, ki a' mostani körülmények érett megfontolása után a' Borozló felé menő mai postát használni javalta, kétséges állapota miatt, ellenkező esetben semmiért jót nem állhatván. Tanácsát határozat követé, siettem tehát a' mai napot mennyire még az idő engedé, mivel a' posta csak este nyolcz órakor indul, — jól és hasznosan eltölteni. Már hat órakor a' reggeli korány legkedvezőbb ideje mellett az utczákon keresztül siettem a' potsdami vas-pálya udvar felé — vonalán, mennél előbb oda—

's visszamenendő. Ezen ut hossza csak $3\frac{1}{2}$ porosz mérföldnyi, melly 40 percz alatt megfuttatik, — az út alapjai nem látszanak elég szilárdoknak, minthogy az alattok elnyuló gerendák több helyen leülepedtek, mi az utat egyenetlenné teszi, és igen kellemetlen rázkódást okoz, azonkívül magok a' gépek sem elegendő tartósak 's biztosak, mert mint hallám itt gyakran történnek fölakadások, sőt azon néhány percz alatt, mig e' pályát használni alkalmam vala, tulajdon tapasztalásom bizonyítja a' hallottakat. — Rögtön valami erősb ütést érzettünk valamennyin 's a' vonal mozdulatlan állva maradt, mig párolgó kazánja nagy 's sötét karikákban bocsátá fel tömött füstfelhőit, — vártunk, de kocsink még mindig leszegezetten állott, mig végre ismételt sürgetésinknek a' felvigyázók nagy nehezen engedvén, kocsiainkat felnyitották, — mert mint minden vasuton a' kocsik itt is zárva tartatnak, — 's kijövet egy vaskarika elpattanásában leltük fel a' megakadás okát. Jó darab ideig tartott, mig egy más indító

gép Potsdamból e' felakadásról a' telegraf által értesítetve mozgásba hozathatott, melly végre kellemetlen helyzetünkön segített.

Potsdamban első dolgom volt a' legközelebb levő könyvkereskedésben a' város jó leírására szert tehetni, melly után indulva megemlékezve egyszersmind bérinasom figyelmeztetéséről, a' királyi bel 's kül várakat rendre meglátogatni; — sietnem kellett, mert már hat órákor Potsdamot el kelle hagynom, ha a' berlini postát elmulasztani nem akartam; minden válogatás nélkül futottam tehát e' kised, de csinos város utczáin keresztül, a' nélkül, hogy valahol időzzek, vagy kissé is pihenjek, — egyedül a' díszpiacon vettem magamnak annyi időt, hogy a' királyi palota előtti tért megszemléljem, 's egyszersmind az őrzene bájoló hangjaival füleimnek is éldetet szerezzek. Innen tüstént siettem a' várnagyhoz, a' királyi lak belsejét is megszemlélni. Ennek kertre néző homlokzata három osztályból áll, mellynek középsőjébe egészen a' második emeletig fel lehet kocsizni, zöld

lépcsőnek neveztetik ez, mivel azelőtt az egész út narancsfákkal diszlett. Az ellen-homlokzaton az ugynevezett váruton keskeny lépcsők visznek föl, sorompóin aranyzott ónszobrok láthatók; a' harmadik a' régi piacra terjedő osztály hasonlókép három részből áll, közepén a' nagy kapuval, de a' fő bemenet a' várudvaron esik, honnét a' palotába nagyszerű márvány lépcsők vezetnek. — A' kapu két részén vannak a' testőri szobák. — A' vár belső részei valóban királyi lakhoz illőleg butorozvák, 's a' királyi és királyné szobáin kívül magokban foglalják a' színházat, a' márvány-termet, az ebédlőt, a' márvány-karzatot és az ugynevezett új kamrákat. — Az ebédlőt Dubois állatfestvényei ékítik, mellyen kívül figyelmet érdemlenek még: egy egészen czéderrel bevont szobácska, egy írószoba I. Fridrik asztalával békateknyőből bronz díszitményekkel készítve; 's a' király hálószobája, mellyben a' vakszobában (Alkofen) levő ágycit egy öntött ezüsből készült gát körözi.

A' vár szögletén a' hid felé 28 szabadon álló korinthusi oszlopsor nyulik ki különféle csoportozatokkal. Egy másik oszlopsor a' középső tornácot az istálókkal köti össze.

A' vár megnézése majd egy egész órától fosztott meg, pedig időmet inkább környékének megtekintésére, mint magára a' városra akartam használni, mert bátor a' város I. Fridrik Vilmos kedvelt helye lévén, általa igen fölemeltetett, szép piaczokkal, széles utcákkal, nagy kapukkal, fényes palotákkal, nyilvános képző- és jótékony-intézetekkel ellátott, mégsem képes nyújtani az idegennek művészi élvezetet; de annál érdekesebb marad környéke, mit már maga a' város kellemes fekvése is különösen emel. — Havel folyója három tó által képeztetett potsdami Verder nevű négy mértföldnyi szigeten terjed el, a' szárazzal öt hid által összeköttetve. 32,000 lakost számlál, de ennek egy harmada katonaság. — A' várpiaczon kocsit bérlettem nálunk hallatlan olcsóságért, egy órára nyolcz pengő garasért, legelőbb is a' királyi mulató-palotába „sans-

souci“-ba kirándulandó. — A' brandenburgi kaputól kezdve utját gyönyörű fasor árnyalja, maga a' királyi lak II. Fridrikben tiszteli alapítóját. — A' vár szép termei között leginkább említendő két gyps-márvánnyal bevont terem, az elsőben Traján és Mark Aurél, — másodikban XVI. Svéd Károly mellszobrai vannak; — továbbá II. Fridrik elfogadó-terme és alvó-szobái gyönyörű festményekkel, — végre a' könyvtár szép régiségekkel és márványszobrokkal. —

A' várhoz tartozik még a' kép-és lovagcsarnok, az első szép példányokkal van tele az olasz és németalföldi iskolából, kár hogy számuk csekély, 200-at alig halad meg: az utóbbi, külsejére a' képcsarnokhoz hasonló, benne egy gypsterem, és több helyes izléssel pompásan díszített szobák. A' kertben szép művészeti munkák találhatók, mellyek között magán a' vártéren kívül említendő az előtte elterjedő nagy víztartó, ékesítve nyolcz szobor által és négy csoportozattal márványból, az első mythologiai isteneket, az utóbbiak a'

négy elemet ábrázolják, nem messze innen áll Jordanzio Pál Bracciano hercegének porphírból vésett szobra, melyet Napoleon Párisba vitt, de a' berlini győzelem eredeti helyére újra visszaállítá. A' mulatókert végén emelkedik ama pompás új palota, melyet II. Fridrik három millió tallér költséggel építtetett, olly felséges, olly nagyszerű, hogy minden várakozást felülmul. — Büszke méltósággal terjed el négy szárnya, mellyeknek kerti részét felséges féldomboru homlokzat ékesíti, — kupján három óriási faragványu kegyistennő tartja a' királyi koronát tetején a' porosz sassal, 's ezen egyszerű felirással: „nec soli cedit“. Belseje sokkal pompásabb, mint a' többi királyi palotáké, bátor gyönyörű képgyűjteményének a' berlini musaeumbai áttételével előbbi fényéből sokat vesztett. Az első emeletbeli hetvenhét terem közül legkitünőbb a' középső menyezete remek festéssel, padlozata sima márvánnyal, díszitményei bányavirág-, korallok- és tarka kagylokkal kirakvák, az ablakközök cararai márványból

Mercurt, Diannát, Florát 's egy Amazont ábrázolják. — A' második emeletben legkitünőbb a' 100' hosszú, 60' széles, 50' magas terem, falai fejr és veres márvánnyal bevonva, padlozata márvány mozaikkal kirakva, — menyezete Vanlóo remek ecsetét hirdeti, ábrázolva az istenek azon összejöttét, midőn Ganyméd Jupiternek bemutatattik — A' színház, könyvtár 's több más termék, de leginkább I. Fridrik alvószobája, legjobb izlést tanusítanak, szóval mit a' művészet képes teremteni, mind azt pazar kezekkel halmozva találja az ember ezen tündérlakhoz hasonló palotában. — A' vár, különös ünnepélyeket kivéve, ritkán használtatik. — 1829-ben az itt tartózkodó orosz czárné tiszteletére vitézi játék az ugynevezett fehér rózsa ünnepe tartott itt.

Tizenkét óra lehetett, midőn e' vár meg-
szemlélésével kész voltam, 's tüstént vissza-
siettem a' városba a' szép fekvésű páva-szi-
getet meglátogatandó. Kocsisom szépen bú-

csuzott el tőlem, bátor az alkun kívül egy polturával sem toldottam bérét.

A' szép páva-sziget egy órai távolságra fekszik a' várostól, mindenünnen Havel habjaitól körözve, kiterjedése 2000 lépésnyi hosszú, honnan Potsdamra és Spandanra a' kilátás igéző. Ezen szigeten vannak, építve a) a' királyi nyári palota római modorra, mellynek két tornyát hosszú híd köti össze, kicsin, de csinos szobákkal; b) a' lovagház az udvari tisztség elfogadására rendelve; c) egy major, goth'izlésű csinos teremmel; d) a' bivalyistálló facsoportozatoktól izletesen környezett tóval, mellyben lusta bivalyok büszke hattyúkkal 's más vízi szárnyasokkal békes egyeségben élnek; e) az orosz csúszka (Rutschbahn); f) A' pávaól csűr formára, tetején a' tengerizöld Dianthus marinus eleven szine kedvezően hat, belől pávákkal tyukok, 's galambok is tartatnak; végre g) az állat-gyűjtemény; medveverem; 's az egész sziget öntözésére szolgáló gőzgépek. Látható itt még

kikötőben egy angol naszád is az angolkormány ajándéka 1814-ben ez Havelon sétatakra használtatik.

Itt mulatásomkor megtudván hogy Berlinbe menőnek nem szükséges Potsdamra visszatérni, ujonan bérlett kocsisomat erre azonnal felszólítám, — ő örömmel egyezett, de lovai nem igen látszottak urokkal egyetérteni, mert sok nógatás után is csak alig tudtunk nagy nehezen hat órákor Berlinbe vergődni. —

Haza jövet először is pogyászomat rendbeszedve postára küldém, és csak most a' bevégzett napi fáradalom után este hat órákor lelék időt leróvhatni kérlelhetlen éhgyomrom adóját, mire a' látandók miatt addig nem értem. Dicsérettel legyen mondva a' „porosz korona herceghez“ címzett vendéglőnek, nála olcsón 's kényelmesen lehet élni, egészen elálmélkodtam azon illő áron, mellyet tőlem követelt. — Még csak egy kurtta $\frac{1}{4}$ időm vala hátra, mellyet emlékednek szentelék kedves Marim! 's most búcsut

mondok méltányos vendéglőmnek, búcsut a'
művelt Poroszhon e' szép városának, 's ne-
ked is rövid időre egy szives isten hozzá-
dot! —

XI.

Borozió, aug. 16-kán 1840.

Tegnapelőtt este nyolcz óraker indultunk el Berlinből 18-án három kényelmes hat ülésű üveges hintón. — Bámulatos a' porosz pósta pontossága! Condoucteurunket megkérdém hány óra leend midőn Borozlóba érünk? „holnapután reggel valamivel, hat óra előtt“ lőn a' válasz, és ime csak öt percz hibázott a' mondott órához, midőn a' póstaházba behajtottunk. De itt nagy kérdés feloldása várakozott reám: merre folytassam utamat? első tervem szerint gyalog sétát szándékoztam az óriáshegyek közé nem annyira kíváncsiság-

ból, melly nálam könnyen csillapítható mindön gyalog utazásról említés van; hanem inkább, részint a' sok felhívásoknak, melylyeket e' részben nyerni szerencsém volt, — megfelelő, részint azon majdnem ellenállhatlan belső kényszerítésnek: csak messze ki a' nagy világba, — eleget teendő. De mint gyakran történik, hogy a' felhevült képzelet tünde álmai a' valódiság jeges kezétől illetve nyom nélkül tűnnek el, mint a' vízbe vésett írás, lerántatnak a' tündér fellegi várak e' prosaicus földre, romokat sem hagyván magok után — így történt nálam is, a' hideg megfontolás egy percz alatt megsemmisíté mit a' hő képzelet napokon át olly szorgosan alkotott. — A' jó ég—úgy akarom hinni—enjavamra máskép fordítá a' dolgot; eltűntek tehát keblem szép álmai, mert a' komoly ész ellenkezőt javalt, változtak a' körülmények, változtak tünde ábrádimnak bájos tervei is. — A' sors súlyos csapásai férfiuvá edzettek, megtanítottak jót és roszt egykedvű szilárd-sággal fogadni, hozzá szoktattak a' nélkülözés

óráiban is tűrni 's békén fogadni, ha a' felhevült képzet heves képei a' sors fagyasztó keblén megjegesednek, — most se hagyott el e' türelem; az óriáshegyek kellemes vidékei helyett egykedvűen fordítám rudamat Neise felé, néhány óra mulva az odamenő gyorskocsin visszautazandó.

Kevés időm lévén még hátra, ezt Gr. K. hadnagy ur látogatására használtam, és e' néhány sorokat most nála írom. — Graefenbergből veszed utósó leveletem 's akkor már meghatározhatom bizonyosan az időt is, mellyben testvéri keblemhez szoríthatlak, addig is tolmácsolja e' néhány sor azon türelmetlenséget, mellyel viszonzlátásod elé sietek.

XII.

Graefenberg, auguszt 21-kén 1840.

Két napja már mióta ismét tökéletes vizi ember vagyok. Öröm látni mikép fürdöm, iszom, és zuhanyoltatom magam. Prisznitz örült, hogy utam egészségemre nézve olly jól ütött ki. Berozlótól kezdve, hol utószor hagytalak, semmi különös sem történt velem, kivéve, hogy ismerősöm számát egy igen derék művelt fiatal emberrel szaporítám, ki Graefenbergbe tudományos utazást tesz, vidor és tanulságos társaságában jól mulattam.

Igy végeztem be tehát e' néhány napi rövid, de kellemes emlékü kirándulást, a' jó

égnek hálát adván, hogy nemcsak minden szerencsétlenségtől megmentett, hanem jó egészséggel, állandó kellemes idővel minden utasra két fő 's leglényegesebb dologgal, — folytonosan kedvezett.

Graefenbergbe érkeztemkor már levelek vártak tőled kedves! és szeretett jó atyánktól az utósók telve váltókkal, de még telvébbek egészségem iránti gyöngéd szorgossággal 's utazásom lehető bajai miatti féltékeny aggodalommal; atyai gondos szívének hű tükre minden szóban. Int, töltenék még inkább itt néhány hónapot bölcs orvosom szorgos felügyelése alatt, mint javult egészséget újra kockáztassam. — A' váltókat kevesbre becsültem, bátor azok Hamburgban vagy Berlinben igen kedves vendégeim leendtek volna, de annál mélyebben éreztem atyai gondoskodását, melly mennél előbb karjai közt láthatni vágyó szívének enjavamért örömmel nyujt áldozatot. De mint gyakorta a' fiatal könnyelműség az éltesebbnek érett megfontolását és tapasztalásait könnyen fogadja; ugy

történt nálam is, távol aggodalmát méltány-
lani, eltökélém meennél előbb aggódó szívét
végkép megnyugtatni és repülni azon kebelre,
mellynek minden dobbanása szeretet. — Gyön-
gédtsége tanujeleinek számtalan serege, mely-
lyel pazarul halmozta éltém minden perczeit,
miattam türt gond és bú, az olly gyakran
éreztt részvét fájdalma elevenebben vésvék
szivembe, semhogy elég erőt éreznék ellen-
állhatni ezen belső kényszerítésnek, 's erősb
mint valaha volt a' forró vágy szivem bálvá-
nya előtt kitárni örömem érzetét. —

Először is Prisznitzhez siettem, — kinek
becsületéről mélyebben meg voltam győződve,
mintsem az önzés legkisebb foltjától féltném
követni tanácsát, — megtudandó, mikor hagy-
hatom el káros következmény nélkül gyógyin-
tézetét. Szokott egyenességgel egy két heti
maradást még javalt, nagyobb biztosság miatt,
's azon esetre ha honn netalán visszajönnének
a' fejjörcsök, gyógymódját folytatni tanácslá.
Társammal, ki hosszu két év után néhány hét
mulva fogságából megszabadul, elutazásunkat

jövő hó 26-ára tűztük ki. Brünig együtt me-
 nendünk, de ott ketté oszlik utunk, ő Bécsbe,
 én Morva határán keresztül Holicsnak, D—ba
 — részint ezen utat is megismerni akarván,
 részint mivel körötökbe édeseim ! annál előbb
 juthatok. Illy öröm- és vágyteli kebellet sie-
 tek a' szeretet karjai közé, 's azon részvevő
 igaz barátim körébe, kiktől hat hónappal ez
 előtt betegen 's elgyengülten könnyes szemek-
 kel távozám. Éljen boldogul addig is édes Ma-
 rim, az öröm-köny édesebb leend, mint mely-
 lyet szemeinkből sajnálkozó részvét facsar.

XIII.

Græfentberg, september 1-jén 1840.

Azon magában rövid idő, mellyet még itten kell töltenem, szívem forró vágyának már is hosszú 's valóban hittem: könnyebben várom szép reményim teljesülését: de hiába küzd az ember gyarlóságival, ha legyőz egyet, másik nyomban feléled, míg végre elgyengült lelki 's testi erejét siratja. Minél nagyobb örömöm téged 's enyéimet nem sokára karjaim közé szoríthatni, annál nagyobb a' vágy, — 's minél inkább közelit az idő, — képzetimnek mind inkább távozni látszik.

De készülök immár végbúcsut venni e' vídéktől, mellyhez azon forró hálaérzet, mellyet

a' legdrágább kincsnek visszanyerése méltán igényel, teljes mértékben lánczolja örömittas keblemet — 's ime hozzád irt leveleim során visszamenve csodálkozva veszem észre, hogy nagyhirű orvosom gyógymódjáról, vagy is inkább a' viz varázshatásáról részletesebb taglalásba nem bocsátkoztam; ámbár ugyan sem az egyenes lelkű 's az emberiség javára minden önzéstől ment buzgalommal törekvő Prisznitz, sem a' hideg viz csoda-tevő hatása dicséretre nem szorult: mégis a' tiszta erénynek, valamint az igazságnak igényét megtagadni nem akarván, — mielőtt tőlök megválnék, ime terjedtebben adom most elő e' részbeni tapasztalásomat 's erre épült meggyőződésemet.

Tudod, hogy majdnem két évig tartó fájdalomim, — mellyek hazánk legjelesebb orvosai buzgó fáradozásainak mintegy megrögzötten ellenállottak, — készlettek végre ezen utósó menedék felkeresésére. Különféle hírek—több rendbeli könyvek, mellyeket összevették 's végre egy hivatalosan kiküldött megyei orvosnak kezemhez jött tudósítása el-

fogult keblemben a' támadt kételyeket egészen megnyugtatók, és teljes reményem — a' hideg fontolás másként elvetette hírek és kürtölések gyenge fonalán — is elég erős támaszt talált. Megjelentem elvégre itt ő előtte, kinek itélete egész életemre olly elhatározó vala. De csak hamar kezdé vidulni elfogult kebelem, midőn Prisznitz egyszerű, de bizalmas részvétet és úszta lelküségét tükröző arcáját szemlélém, mert azt olvasám benne, miről ő szóval 's később tettel biztosított, t. i. egészségem helyreállítását. Rövid társalgás után meg vala az ismeretség, meg vala a' teljes bizalom 's Prisznitz egész belseje, egész jelleme ugy kitarva állott előttem, mintha hosszú évek szakadatlan során át, kísértem volna lépteit 's mint e' pillanatban, ugy ismertem őt egész mulatásom ideje alatt.

Az általa üdvösnek ugyan, de kényelmetlen 's szigorúnak nyilvánított gyogymód iránt eléggülten 's elszántan vevék tőle búcsut, — 's egy szolga, kinek kellő utasisás mellett általadott — szobácskámba vezérelt, hol csakhamar otthonosnak érzém magamat; még az nap este

összegyülve láttam a' nagy társaságot, a' közel fekvő városkában tartatott fényes táncmulatságban, hova én is megérkezésem után egy választmányi tag által meghivattam; vidoszeszély, fesztelen enyelgés, és derült, minden aggasztó 's bús gondoktól ment kedv uralkodott itt, mellyet a' jelenlevő aristocratiának legkitünőbb tagjai, — egy uralkodó 's több más herczegnők nyájas lereszkedésök, 's szives társalgásuk által mind inkább neveltek; 's már is feledtem rongált egészségemet, feledtem fájdalmimat, 's néhány honfiaink által a' társaságnak több tagjaival megismerkedtetve, hasonló érzelmek közt vevék tettleges részt a' gondfeledés szerzette élvezetben.

Másnap korán reggel már megjelent Prisznitz; 's a' földszinti fürdőbe elkisért, — a' szolga nyakamba akasztá az iszonyú nagy pokróczot, 's így vándoroltunk a' második emeletből rendeltetésünk helyére, — itt be kelle ülnöm az alig négy újj magosságu négy foku hideg vizet tartó kádba, hol Prisznitz maga 's a' szolga gondosan dörzsölték testemet. Hogy ez nem a'

legkellemetesebb érzelem volt, képzelheted — de még semmi azon kinokhoz, mellyek másnap — harmadnap, 's ugy folyvást váraikoztak rám; a' mai fördés mint Prisznitz mondá, csak „szoktató“ volt, nehogy a' hirtelen változás — az ezen bánáshoz szokatlan testre káros hatást szüljön. Alig valék két perczig, — melly itt a' fördés közönséges ideje — a' kádban, 's ez elég vala Prisznitznek, hogy éles szemekkel vizsgálja meg a' testet, 's bőrét, mellynek állapotjáról 's színéről látszik a' belső nyavalyára itélni, 's ezen egy 's csak szükség esetében ismételt szemle teszi az élet eszű férjfi által meghatározandó szabályok alapját. Kiszabadulván a' kádból, mintegy kergetve szaladék szobámba; de bár hogy iparkodtam is, a' hidegtől rezkedő test- 's kezekkel, csak lassan haladott az öltözés; utánnam jöve Prisznitz és a' szolga is, 's mig ez segített, amaz rövid mondákban adá tudtomra a' teendőket, — megfordult 's távozott, — kinos érzelmeimmel magamra hagyván. Tanácsát 's illetőleg rendelését követve azonnal indulék sétálni, 's csak

egy jó fél órai mozgás után érzem testem melegét visszatérni. Ködös, borult volt az ég, a légmérő kilencz foknyi hideget mutatott 's a sűrű hó, fehér bársony leplével takargatá a körül levő hegyek ormait. Megvallom kényelmes séta nem vala, 's valóban ha valahol, itt van szüksége a legelszántabb akaratnak, mások türelmes példájára. — Találkozám e sétámon többekkel, kikkel a közczél által egyesítelve mintegy versenyeztem; — végre megjött testemnek éltető tüze, 's vele olly különös hatású jótékony érzelem, mellyet leirni képes nem vagyok, megittam e közben a majdnem minden száz lépésen fakadó krystall forrásokból hat vagy nyolcz pohár vizet, különös erőtetés nélkül, — 's most sieténk a terembe reggelizni. Roppant nagy, mintegy 30 ölnyi hosszú — 's 10 ölnyi széles ez, 's benne hat hosszú asztal, öt-hatszáz személyre való terítéket foglal. Aludt 's friss tej, írósvaj, fekete kenyér nagy bőségben várakozik itt az egyenkint megjelenő vendégekre, kik kitűzött helyükre ülve jó izüen, 's alig hihető menyiség-

ben fogyasztják az egyszerű természet adta eledelt. Kilencz óra tájban ismét eiszélednek, kiki vizes foglalatosságát folytatandó. Rám nézve ezek még annyira halmozva nem valának 's én visszamenék szobácskámba. Most vala csak alkalmam lakomat, 's a' többi épületeket közelebről megszemlélni. Graefenberg fekszik austriai Sléziában, Poroszország határán a' Sudetek magas hegyei közt, 's csak vagy tizenöt kis házikóból álló telepítvény, melly körülbelöl hatvan esztendő előtt kezdett létesülni a' közel levő Freyvaldau városka lakosai által, kiknek földjei e' hegyen valának, 's lakásaiktól elvont gazdaságaik, közelebbi letelepedésüket szükségessé tette. Ezek közé tartoztak Prisznitz eldödi is, 's ő itt kezdé az emberiségre nézve olly nagy érdekű működését. Közönségesen tudva van ugyan mikép kezdé Prisznitz e' gyógymódját, — mennyiben mégis különféle hírek illő nagyításokkal vagy kisebbitésekkel, mint t. i. a' mesélő érdeke kívánja — körülnek, — elmondom röviden úgy, mint Prisznitztől magától hallottam: „Több ki-

sebb sérüléseknél és sebeknél már ifjuságom óta — ugymond ő — kezdettem használni a' forrásokból szökő friss vizet 's mindig legjobb sikerrel, míg egyszer, midőn atyám szénáját hordottuk be, a' ló arczon ragott 's én bódultan esém olly szerencsétlenül ép' a' terhes szekér alá, hogy ez testemet legázolván, két oldalbordámat zúzta össze. Midőn a' freyvaldi sebész a' gyógyulást lehetlennék nyilvánította 's örök koldussá létemet szomorkodó szülémnek kiméletlenül kijelentette, elküldém őt, 's enbelátásom szerint gyógyításomat magam kezdém azzal: hogy testemet egy faszék szögletéhez szoritván, lélekzetemet visszatartottam, 's így bordáimat helyükbe visszanyomni igyekeztem, ezt napközben ismételvén 's oldalamat egyre vizes kendőkkel borogatván, végre tizedik nap annyira jöttem, hogy járhattam, 's a' szabad levegőt újra élvezhettem; ekkor sebesebben haladott már a' gyógyulás 's pár hét múlva a' sebész és a' körüllevő lakók csodálkozására, testem előbbeni épisége helyreállott, elment ennek hire, 's

kevés idő múlva többen fordultak hozzám tanácsot kérni, próbálgattam velök, különféle nyavalyákra különfélelekép alkalmazva a' hideg viz használatát, 's legkedvezőbben sikerült; próbáim eredményeit szorgos figyelemmel kísérve, hason nyavalyákban a' már ismert módot követtem — nőtt ekkép tapasztalásom, de vendégeim száma is napról napra növekedett elannyira, hogy kénytelen valék egy nyáron egyet, másikán másikat 's végre nagy költséggel e' nagyszerű házat építeni: — Ezen nagyszerű 's még néhány kisebb házak, melyek közt csak kettő vagy három van kőből, képezik tehát e' kis gyarmatot, mellyet többnyire a' széles világ minden részéből összesereglett vendégek népesítnek. A' nagy 's néhány kőház mégis valamivel kényelmeseb 's legalább négy vastag fal által az idő viszontagságai ellen biztosított lakokat foglal magában, a' többiek ellenben csak valamivel jobbak a' közönséges fa-fészereknél, mellyekbe eső, szél, hó a' sárral rosszul össze tapasztott falakon keresztül szabad bejárással

birnak, Egy illy nagyobb szerű fa-palotában a' második emeletben van lakom is, a' legszükségesebb butorokkal, ugymint ágy, szekrény, asztal és székkal ellátva ugyan, de az idő kellemetlenségei ellen ép' olly keveset biztosítva, mint szabad ég alatt. Kályháról itt álmodozni édes ábránd, 's még azon kevés szobákban is, hol különös fényezés jeléül ugyan van, fütése csak könyvek közt teljesíthető. A' nagy kőházban, — ez neve, mert valami különösnek tekintetik, — a' fenebb érintett roppant terem, a' közönségesen három—négy-száz személyből álló társaság összejövetelére szolgál, melly napjában rendszeren háromszor történik: reggel t. i. délben és este. Reggel kiki tetszése szerint jő, midőn sétáját elvégezte 's a' kiszabott adag vizet lenyomta, — különös, hogy az ember e' nagy mennyiségű vízre étvágyát el nem veszti, sőt mohón eszi nyomban utána szinte hideg reggelijét. Délben a' harang második kongására már csinosabb öltözetben, sőt a' hölgyek piperézve is jelennek meg az ebédhez, melly közben fesz-

telen társalgás 's vig-tréfa uralkodik. Mindki-
nek meg van különös helye, melly érkezése-
kor mindig az utósó 's új vendég érkezéttel
feljebb feljebb vonul, minden hét személyre
egy tál 's minden asztalt, egy csinos nőszemély
lát el. Már az étkeket illőleg megvallom honn
aligha valaki, hozzájuk nyulna; közönsége-
sen csak két étel van, marhahús mártalékkal
— a' másik hetenkint háromszor változik:
hétfőn, szerdán, pénteken tészta, mellyek
közt többnyire riskása, darával, — kedden
csütörtökön és szombaton pedig borju sült
ürühussal szép egyetértéssel 's ritka követ-
kezetességgel váltják fel egymást, leves csak
az ugynevezett Diaeta asztalnál szolgáltatik,
hova a' gyomorkórosok 's az evésbeni nagyobb
mértékletességre leszállított betegek ültetnek.
Vasárnap kivétel gyanánt három tál — ünnep-
napokon négy, 's ha ez igen nevezetes, —
csirke-hus szilva főzelékkel; Prisznitz 's neje
név- és születés-napjain pedig még piskóta
is adatik fel. A' mennyiség elegendő, 's ha
megtörténik is néha, hogy o' hétszemélyes

ülnökök közül a' hetediknek gyéren, vagy é-
 pen mi sem jut, a' krétával húzott korláton
 túl más birtokában is lehet szerencsét pró-
 bálni, honnan közönségesen, mennyiben tu-
 lajdon szükségből (mert hiában az önzést mégis
 csak annyira meglagadni nem lehet) egy ke-
 vés még fenmaradt szomszédi szivességgel
 szolgáltatik. Jóllehet ugyan nem mindig leg-
 tisztább 's legizletesb a' főzelék, mert a' hús
 különféle nemei többnyire roszak 's nyáron
 által főkép, hol a' borju- 's ürü-hús több na-
 pokig elhever a' pinczében, nem ritkán túl
 éretten adatnak fel az asztalra, — a' csirkék
 bethlehem-i öldözés gyanánt alig jövén nap-
 világra, az egész környékből Graefenbergbe
 küldetnek, hol az éhség tornyában ítéletök
 végrehajtása előtt addig vesztegelnek, míg a'
 szükséges mennyiség összejő, meddig bújok-
 ban elgyengülnek 's elsoványkodnak — a'
 többi 's néha eredeti találmányu étkek pedig,
 — ugmint kolbász, savanyú mártalékban 's
 hajfodros szilva főzelék, — nemigen étvágyat
 gerjesztők: mind ezek azonban Prisnitz tisz-

telt nevének minden a' ház-tartás körül kitünő szorgos igyekezete és példás buzgósága mellett, közel 4—500 személy mindennapi ellátásánál alig lehetnek máskép; mégis a' legfinyasabb izlésű hölgy, a' leggazdagabb asztalhoz szokott urficska, 's eddig a' leggyengébb 's legfinomabb étkekkel táplált agg, a' viz 's levegő jótékony erejével jó ízűen költi az éhség finomitotta főzeléket. — Történnék ugyan ez iránt panaszok, 's az elégtelenség olykor közrosszalásra fakad ki, — de a' gondos háziasszony legszilárdabb akarata mellett sem képes segíteni. Prisznitz a' baloldal szélső asztalának utó helyét foglalja el, körülve néhány honfitársinktól, kik magoknak ezen elsőséget vítták ki, — alig végzi ebédét, jönnek székéhez egyenkint a' vendégek, őt egészségök állapotjáról, nyavalyájuk lefolyásáról, e' körül történt újabb eseményekről, 'stb. értesíteni, 's tanácsát, 's újabb utasítást kikérni, szóval kiben kétely támad, 's kinek az öröm a' beérkezett crisis felett feszíti keblét egyiránt járul Prisznitzhez, mint Mekkába a'

törökök, öt aggodalmi csillapítására vagy örömebeni részvételre híván fel; — 's valóban legyen képződés, legyen a' pusztá bizalomnak élesztő hatása, — elégülten 's nyugodtan tér tőle kiki vissza helyére. — Több ízben néztem, 's csodáltam éles eszét 's ritka emlékező tehetségét, névszerint ismeri minden vendégét, — tudja betegségét, 's először adott utasításának legkisebb részecskéit is, tudja ennek három, amannak négy, harmadiknak öt lepedőt rendelt, ennek fél, amannak fertályig kell a' fürdőben ülni, ennek öt perczig, amannak tizig kell zuhanyolni 'stb. 's soha nem tapasztaltam, hogy csak egyszer is hibázott volna. Egész sziveséggel, de ritka lakoniai rövidséggel adja mindkinek megfontolt válaszát, 's ezt ekkor annál szivesebben cselekszi, minél kevesebb ideje van nagyszámú betegeit, melly jelenleg csak itt Graefenbergben, — közel levő városiakat, kik szinte gyógyítása alatt vannak ide nem számítva, — közel 500-ra megyen — naponta meglátogatni. Ebéd után egy óráig

tartó kis időzés engedtetik, melly télen egy füstölgő kályha körül, nyáron az itten mindig jótévő nap sugárai alatt töltetik, míg végre kiki ismét teste újabb sanyargatására szobájába visszavonul, 's csak legközelebbi szomszédjával jó össze, kinek társaságában veszi vagy ülőfördőjét, vagy a' jól tova levő zuhanyok felé, — mint ezt kiszabott utasítása hozza magával — vándorol. Este ismét kétszer csendül a' harang 's a' teremben megjelenőkre egy a' reggelihez hasonló, vacsora vár, a' társaság újra, — kevés távolabb lakókat kivéve, — összegyül, 's derült kedvvel, enyelgő társalgásban leli mulatságát, mellyet a' vendégek közt mindig találkozó művészek zongora játékokkal vagy dalaikkal mindinkább nevelnek; vasárnap közönségesen jó zene mellett, — melly a' társaság költségén tartatik, — táncz fejezi be a' napot, 's tiz óra-
kor, — mert Prisznitz, különös eseteket kivéve, tovább nem engedi, — mély álomba merül egész Graefenberg 's csak imitt amott pislog egy nem eléggé takart mécs, melly

mellett egyesek a' test ápolásával elfoglalt egész nap kényszerítve nélkülözött lelki éledeletet pótolják, de alig élvezik ezt is egypár perczig, már ajtajukon kopogtat az éjjeli őr, őket az e' tekintetben fenálló szigorú szabályokra figyelmeztetve —'s elaludtak a' mécsek is, 's sűrű sötét fedi már kis zsarnoka parancsára az egész tájat.

Egy pár hét lefolyta alatt közelebbről ismerém meg a' társaságot, különféle rangból, korból, 's nemzetből áll ez, kiket a' közös czél, közohajtás 's Prisznitz iránti lelkesülés, legszebb egyetértésben tart. Sokkal nagyobb ugyan ez, semhogy mindig közös lehessen a' mulatság, közös a' séta 's a' társalgás; de alakulnak kisebbek, kik jobban 's közelebbről ismerkedve meg egymással, mintegy szövetséget kötnek, — 's egy családot képezve együtt töltik mulatásra engedett idejüket. A' mulatság többnyire a' legszebb sétákból áll a' közel levő falukba, vagy a' hegyek ormain felvonuló mindig viritó fenyő erdőkbe, egyik és másik olly felséges látványt, olly kielégítő

éldeletet nyújt, olly igézően hat az ember egész belsejére, hogy bámulva 's majdnem térdre esve kényszerül imádni e' dicső remek teremtményét. Lindewiese, Bömischdorf, az ugy nevezett ezüst- és fenyő-források bájos vidékei közönséges sétahelyül szolgálnak. Ollykor távolabbra is történnek kirándulások a' magasabb hegyek ormaira, részint gyalog, részint egylovu vászonnal fedett, itt honos szekereken; mind az igéző kilátás, mind a' társaságnak illy alkalommal kitünő különös vidor szeszélye az illy kirándulásokat legkedvesebb mulatságok sorába igtatják. Ezekben legélénkebb részt vőnek a' főkép ez idén nagy számmal jelenlevő többnyire deli hölgyek, kiknek, könnyen képzelhetni, tudtokon kívül is számos követőik akadnak; annál vigabb tehát a' társaság, annál telvébb örömmel, mennél többen találkoznak, kiknek közelebb vagy bár távolabb érdekeikben fekszik illy fesztelen mulatságban részt venni; — — 's mi csoda? ha illykor néha a' gond 's bútól ment 's a' természet csoda-szépsége okozta gyönyör élde-

letében elpuhult kebelnek nemesebb érzései felébrednek, 's a' szépnek, nemesnek hódolni kívánván, azt hevesebb dobogásra indítják, — de hála a' viz varázshatásának, ez illy felhevülés maradandó benyomásával ritkán szül káros következményeket; mert kiki haza hozza ugyan felhevült képzeit, de már készen várja a' hideg fürdő — beugrik — kijő ugyan ismét, de ingerültsége meghütésével, érzelmei is a' kádba temetvék. A' társaság többnyire fiatal uracsok közül három biztost választ, egyik a' mulatságokat, zenét, 's tánczot, másik az utak kijavítását, 's ujabbak készítését, vagy kertek 's mulatságokra szánt ligetek tisztítását rendezi, a' harmadik az ezekre összeadott tőkét kezeli; hivataluk addig tart, míg vagy el nem távoznak, vagy magok le nem mondanak, ekkor a' megürült biztosi helyre ollykép történik a' választás, hogy mindenki az általa biztosnak kívánt egyén nevét egy kis levelkébe jegyzi fel, melly ebédkor az első és második étel közt, midőn mindnyájan t. i. már jelen vannak, összeszedetik, Prisznitz maga bontja

ezeket fel, 's nyilvánosan az egész társaság jelenlétében olvassa a' voksokat, 's annak neve, ki többséget nyert, éljenezések közt kiáltatik ki.

Ez körülbelöl a' társas 's mulatságos élet Graefenbergben, mellyben ritkán történik változás, de szinte ezen változások is már mintegy szokássá váltak, mert minden évben egy iránt 's ugyanazon egy modorban jelennek meg. Illyenek p. o. fejedelmünk 's Prisznitz és neje születéseik és neveik napján, délben a' szaporodott ételek száma, este vagy Graefenbergben vagy Freyvaldauban létesülő táncz, melly közben Prisznitz tulajdon költségén adatja a' fagyaltat; néha tűzjáték, a' nagy kőépületnek minden ablakai kivilágítása, alkalmi versek szavalása, 's némelly épen jelenlevő mükedvelőknek hangversenye is lényegesíti a' változásokat. Már a' hegy lábán levő városkában egészen más az élet, itt pontosul össze az aristocratia a' sokkal kényelmesebb lakások 's élet módja végett, egész családok néha esztendőket töltenek itt, 's nagyobb szállásokon

egészen rendezett házat tartanak, a' többi egyes vendégek, különféle fogadóknak kényelmök szerint külön órákban járnak 's így ritkábban jönnek össze; mindnyájan azonban Prisznitz gyógymódját követik, ki naponta kétszer jár le hozzájuk, részint őket külön meglátogatja, részint a' piacon lova háttáról, az eleibe jövőknek tanácsot és utasítást osztogat. Csak azon kevesek, kiket Prisznitz őszintesége 's egyenes lelkiségénél fogva gyógyítása alá fel nem fogad; ugymint, mell- 's tüdő-betegeket, 's kik tanácsa dacára is e' gyógymódot kívánják megpróbálni, — pártolnak el tőle, 's vagy ugyan itt Weisz orvos, vagy a' közel Lindenviese nevű falucskában működő Schrott uram által, Prisznitz modorára gyógyítatják magukat. Társas szellem azonban itt is uralkodik, 's közös többnyire az összetartás, szép példával járnak elöl e' részben is a' fő ranguak, kik közt az A... K...i uralkodó 's L... austriai hercegnők, nyájas leereszkedésök, 's főképen ez utóbbinak bájos külsejéhez mért lelkes és szel-

lemdús társalgása, mellyben minden műveltebb férj számára nyílt házában kit kit ritka szivességgel részt venni enged,* — különös említést érdemelnek. Vannak ugyan, kik egészen visszavonják magokat, 's kizárólag gyógyításukra használják idejüket. Általános azonban a' nemzetek közti türelem, a' legkülönösítőbb vérű nemzetek szoros barátságba olvadnak össze, mellyet még a' politicus elvek különsege sem képes felbontani; — csak egy esetet kell ezek ellenében sajnos kebellem említenem, melly honfitársimra annál fájdalmasabb, 's hazánkra annál méltatlanabb, mennél kevésbé érdemle illy figyelmetlenséget az e' szerencsétlen haza vesztette nemzet fájdalmában mind a' kettő által kitüntetett tettleges részvét. De ismerősebb e' nemzet irántunkí vonzalma, semhogy egyes család talán csak

*) Egy évvel e' levelem után vevém jobb világra költöztének gyászos hírét. Ismerősein, 's női szép tulajdoninak 's erényinek tisztelőin — kiknek diszét képezte köréből kora kiragadta a' kérelhetlen halál — kívül siratja őt nemes férje 's jobbadán kis korú árvái.

puszta szeszélye ennek teljes méltánylásából mit is levonhasson. A' freyvaldiak többnyire élénk részt vesznek a' graefenbergi mulatságokban, hova naponta kétszer is feljárnak.

De menjünk ismét fel a' hegyre, 's nézzük miben áll valódilag vizes foglalatosságunk; ime itt adom hiven úgy, mint enmagam majdnem fél esztendeig téli nyári hónapokban egyiránt állhatatosan teljesítém, — egy graefenbergi napnak rövid vázlatát: előre bocsátom, hogy természeti erőn kívül, okvetlenül szilárd akarat, férfias elszántság 's határtalan bizodalom szükséges arra, hogy ki e' szigoru 's kellemetlen gyógy módot, — melly bárminő üdvös legyen is, mégis testi sanyargatással van összekötve, — végig kiállja.

Reggel négy órákor jő a' szolga 's kezdi a' beburkolást illy módon: egy iszonyu nagy pokróczot terít végig az ágyra, mellybe egészen levetkezve belé fekszünk; ebbe testünket kezeinkkel együtt, fejünket kivéve úgy belészoritja, hogy a' levegő semmi mód hozzá ne férhessen, — ezután betakar paplannal,

minden a' szobában létező ágyneművel, köpönyeggel, bundával, 's mindennel mi illyes meleget tartó találkozik ruháink között, 's magunkra hágy, más szomszédunknál e' működését ismétlendő; egy, két, óráig 's nem ritkán tovább is tart, főkép eleinte, mig izzadásba jő a' test, 's ezen időponttól számítatik az izzadásnak kitűzött határ-ideje, melly Prisznitz rendelése szerint az illető egyén testi alkata, ereje 's nyavalyájához gondosan mérve szinte egy, vagy két órát húz ki. Ezt észrevevén az ollykor betekintő szolgál, — ajtót, ablakot nyit 's szabad légvonal éldeletében részesíti ez után sovárgó felhevült belső részeinket. Milly kellemes lehet, négy óra hosszát az ágyban így összegúzsolva tölteni magát sem az arczon lefolyó verejtéktől törölni, sem a' szemtelen legyek 's más kinzó érzelmek ellen nem védhetni; gondolom képzelheti, ki a' kényelem fogalmai iránt tisztában van magával. — Az izzadás közönségesen addig tart, mig a' verejték az ágyneműn keresztül a' földre, vagy néha e' czélból külö-

nősen az ágy alá helyezett edénybe csorog, ekkor, kissé elébb vagy utóbb, ismét bejő a' szolga, — kinzottát hideg fürdőbe kísérendő. — Minden háznak, bár mennyien lakják, többnyire csak két kádja van a' férfiak 's nők számára, mellyekbe a' hegy forrásaiból egyre folyik a' fris viz; minekutána tehát a' pokrócz-burkolattal, — mert ez csak lábainknál tágitatik meg egy kevéssé, — fáradalmas és nem ritkán jó hosszú vándorlás után végre elérkeztünk a' kádhoz, sebesen lerántatik a' pokrócz, 's verejtéktől párolgó testtel ugrunk a' télen 2—3, nyáron pedig 5—7 foknyi hidegségü vizbe. Őszinte megvallom, teljes bizodalمام 's vak hitem mellett is egypár napig elfogultan 's szívdobogva, kétségesen állék pár perczig a' kád előtt, mert az eddigi beszitt balitéleteknél fogva, alig hihetém, hogy épen jöjjek ki ez általam képzelt nyilt sírból; de hogy ez valóban csak képzelet vala, megmutatá a' következés, mert valamilly nagy ez elfogultság 's a' félelem, ép olly nagy a' felette jótékony érzelem az ugrás perczében,

's bár a' vízből kijőve mitsem időzünk, hanem reszkedve 's fog-vaczogva szaladunk vissza szobánkba kitelhető legnagyobb sietséggel öltözni: mégis alig végezzük e' fürdő után szükséges sétánkat, már is lankadt testünk tüzet mintegy újra feléledni, vérünket ereinkben buzogni, szóval mintegy újra születve lenni érezzük magunkat. E' séta 's a' vele összekötött vízivás közönségesen ismét egy óráig, 's így 8-tól 9-ig tart, mellyet nyomban követ a' reggeli, féltíz óra tájban már ismét kiki indul a' félóra távolságu hegyes erdők közt készített zuhanyokhoz; kis házacskák ezek regényes helyeken építve, mellyekben a' víz különféle magasságról, (18—20 láb) 's 2—4 hüvelyk átmérőü tömegben esik le; itt ismét levetkezünk, 's bár legbátrabbak 's elhatározottabbak legyünk is, nem kis visszatetszéssel lépünk a' víz erős rohanása alá, négytől egész tíz perczig, ritka esetben tovább, egyes tagjainkat dühének kiteendők. A' jelenlevő gyerkőczék segítségével, — mennyire majdnem jéggé vált tagjaink engedik sietve öltöz-

vén, gyors testi mozgás által igyekszünk megmelegedni. Haza érteztünkkor 11 már az óra, 's itt az első ülő-fördő ideje; beülünk tehát az e' végre czélszerűen készült dézsákba olly módon, hogy felső testünk 's térdeink szárazon maradjanak; 's ezen fürdő az, melly legtovább tart, mert habár ez is a' betegségek külön nemeihez képest nagy változással határoztatik meg Prisznitz által, mégis fél óránál hamarébb ritkán szabadul fel valaki belőle, de leghathatósabbán izgatván fel a' test belső részeit, mellyeket a' hideg legkisebb izecskéig általfut, — a' gyógmód lényegesebb eszközeihez tartozik, ezután nagyobb mozgásra 's kiterjedtebb sétára van szükség, mellyről ép' akkor érkezünk meg, midőn fél-egykor az ebédhez másodszor csenditnek. Az ebéd alatti 's utáni időzés egész napi fáradozásinknak kissé tovább tartó egyetlen nyugszaka, de ez is részint társalgás, részint a' különféle hirlapok 's játék nemeivel ellátott casinói mulatás közben csak hamar elmulik, 's az óra, negyedik ütésével mindenkit napi foglalatossá-

gának még hátra levő terhesebb részére emlékeztet ; — megkezdjük ezeknek sorát most, az itten közönségesen „a' XIX-ik század kinpadjának“ nevezett vizes lepedőkkel : az ágy pokróczára terítettik egy hideg-vizbe mártott 's majdnem szárazságig kifacsart lepedő, melyekbe mint reggel beburkoltatunk, 's csak egyszerű ágyneművel betakartatván, óranegyedig vagy legfeljebb 20 perczig veszteglünk, addig t. i. míg testünk, — a' nélkül hogy izzadjon, — elegendőleg megmelegszik, alig kezdjük így e' melegségnek kellemes hatását élvezni, már borzadással látjuk szolgánkat ismét egy fris lepedővel szobánkba lépni, könyörület nélkül feloldatik sebesen a' burkolat, lerántatik a' nem ritkán forró lepedő, 's jéghideg ujjal váltatik fel. Kimondhatlan azon visszás 's szinte kinos érzelem, mellyet a' forró testnek e' rögtöni száraz meghütése okoz ; 's pedig — ne ijedj meg kedves Marim ha mondom, hogy ez háromszor, négyszer, sőt Prisznitz rendelése szerint, még többször ismételtetik. Az utósó lepedőben öt perczel közönségesen

tovább maradunk, 's ezután ismét az egész burkolattal mint reggel, a' fürdőbe késértünk; de nem lévén a' test elegendő izzadásban ez a' felette hideg vizet sem kívánja annyira meg, 's ez is így csak kellemetlenül hat rá. Négytől hatodfélig, vagy a' lepedők száma szerint tovább is tart ezen kinos multság, mellyet nyomban ismét, mint minden fürdőtéséta fejez be, ezt követi egy második ülőfürdő, mellyet alig végzünk, már itt van télen a' vacsora ideje, nyáron ezt még egy zuhanolás előzi meg. Gondolod, hogy vacsora után végződnek kinaink, végződnek valahára fáradságos foglalatosságaink? — ne hidd, mert bár medig időzzünk is az ét-terembem, mulassunk nyugodtan, vagy tánczoljunk, visszamenet szobánkba egy nagy tál várakozik ránk, mellyben először is, — hosszában a' földre letérülvén, — fejünket, öt - tiz perczig, aztán ujitott vízben szint annyi ideig lábainkat fürösztjük 's csak miután testünk fájós részeit 's netalán kiütött sebeit vizes boritékkal, — mellyek közül az úgy nevezett neptunusit,

gyomrán majdnem mindenkinek viselnie kell, — szorgalmasan bekötözgettük, csak ekkor csukhatjuk be nyugodtan nehéz álmom lepto szeméinket. Ekkép' követi egy nap a' másikat, ritka következetességgel, 's bár különös esetekben alattomban fel is mentjük magunkat egy vagy más ülő-fördőtől, mégis enjavunk iránti figyelemből lélekben járó dolognak tartjuk ezt gyakorta ismételni. — Ezen mindennapi eljárás, — kevés változással, melly többnyire csak az idő hosszára 's a' lepedők számára szorítkozik, — közös az egész társasággal némeltyeket kivéve, kik vagy nem izzadnak, vagy nem zuhanyolnak, hanem ezt többször ismételt lepedőkkel és ülőfürdőkel pótolják. Az idő 's évszak általában mi különséget sem tesz; mi megjöttemkor aprilis elején a' reggelre közönségesen befagyott kádhoz csáklával késértettünk 's a' kivágott jégkörnyezte szük nyílásban ép ugy fürdöttünk, mint a' legmelegebb nyári napokban — és valóban csak akkor is ugy fáztunk, mint most.

Im ez egyszerű elbeszélése itteni műkö-

désünknek, nem kecsegtető tudom, nem buzdító a' részvétre, 's őszinte kivallom én is meggyőződésemet hogy ki csak mulatság kedvéért kívánja ezt használni, Graefenberggel közelebbről meg ne ismerkedjék, mert ha az e' részbeni igények teljesen elégítettnek is ki, mégis mind ezek e' gyógymóddal összekapcsolt ennyi kellemetlenségeket, ennyi valódi sanyargattatást kipótolni nem képesek; de kit a' mostoha sors legdrágább kincse, egészsége veszélyeztetésével üldöz, kit szelidebb ír-szerek az ép életbe visszahíni elégtelenek, kit végre reményvesztve a' legkétesebb lépésekre késztet a' kétségbe esés, — annak kedves Marim! — annak javasold Graefenberg éltető forrását, annak javasold Prisznitz varázshatásu gyógymódját; élni fog ő bizonyára, új életet élni, 's áldani az egész emberiséggel, nemtője üdv-teljes működését.

Nem volna már egyéb hátra, mint a' gyógymód hatásáról, 's következéseiről szólni: nem hivatásom azonban ezt műtekin-
tetben 's elméleti elveinél fogva taglalgatni;

mennyiben állnak ezek, 's mennyiben egyeznek vagy ellenkeznek a' századokon át eddig használt gyógmódokkal, — a' műértők dolga; gyakorlati nézeteim részint entapasztalásaimra, részint általam szemlélt példákra alapulva, csak azon meggyőződésemet nyitvánitják, mellyekkel a' világ-szerte elismert érdemnek hálám adójául hódolok, — 's nem is teszek egyebet, mint mit tiszta erényt méltatni tudó lelkes hazámiai meggyőződésük tanuságául egy ércz-oroszlányt képző 's a' helyszínén felállított emlékszobor talapzatán a' késő maradéknak illy szavakban általadának :

A' vaddal közitalt megkezdé vetni az ember

'S göggel fejében kór, agg leve és nyavalyás ;

Prisznitz visszaadá a' viznek régi hatalmát

'S ősi erőben kél újra az emberi faj. —

'S ismét :

Prisznitznek
 az emberiség jötevőjének
 érdemeit
 hálásan méltató magyarok
 üdvözlik
 Graefenberg
 életujtó forrásainál
 a' később évek fiait
 hazájokból.
 MDCCCXXXIX.
 évben.

Igazolja ez lelkesülésemet, 's tanusítsa azon örömteljes készségemet, mellyel honfársim ebbeli érzelmük kifejezéséhez, bár csekély tehetséggel, de a' személyes hála nevelte rokon érzéssel járulhatni büszkélkedem.

Fejezze be végre ezen tudósításomat, — melly általad kedves Marim eltételeve, még később is hála teljes emlékek felébresztésére szolgálánd, — egy pár szó, mellyet szobácskám falán több versezetek 's emlékiratok közt csak e' napokban vevék észre, 's melly sok-

kal nagyobb mértékben igényli figyelmünket,
sem hogy szerzőjükként ismeretlen maradjon :

Földim, — utódom !

Üdve miatt vala ez hontársod lakhelye hajdan

Lég, viz, 's beltüz volt, gyógyszerö sem-
mi egyéb,

Igy hát három elem szolgál pór-Prisznitz e-
szének,

Orvosok egy maradott nektek imígyen :
a' föld.

Ép testtel térek haza innen, Priszniczet áldva ;

Éljen drága hazám, boldogul éljen amaz.

Élj te is boldogul kedvesem, 's addig is
mig karjaim közé szoríthatlak, vezérelje az
ég lépteid ! —

Nevezetesb sajtóhibák.

Lap.	sor.	helyett.	olvasd.
61	14	forrása alá huljanak	forrássá alakuljanak
83	6	illeti	illetik
85	23	tanácsnak	tanácsosnak
88	10	javaltuk	jóvoltuk
94	12	kebel	kebelt.

Handwritten text, possibly a title or header, appearing as a faint, mirrored bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, appearing as a faint, mirrored bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten mark or signature, possibly a small letter or symbol.

Handwritten mark or signature, possibly a stylized letter or symbol.

201-74-109

